

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

УДК 930.1+130.2

Шморгун О.О.

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА: ВИТОКИ І НАСЛІДКИ (ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ)

У статті проаналізовано особливості зміни соціально-економічного лідерства наприкінці XIX століття. Показано, що відставання Великої Британії від своїх конкурентів на зовнішніх ринках пов'язано з переходом на екстенсивний алгоритм існування найбільшої імперії світу, яка стала батьківщиною промислового перевороту, її переорієнтацією на фінансово-лихварські механізми отримання надприбутків, що є показником початку стадіально-цивілізаційного занепаду класичної буржуазної формації. Показано, що Німеччина, яку і в наш час багато істориків продовжують вважати головним винуватцем Першої світової війни, в цей період отримує конкурентні переваги насамперед за рахунок форсування інноваційної складової свого розвитку, обумовленою обранням принципово іншої, відносно англо-саксонської, моделі суспільного ладу посткапіталістичного типу. Важливо, що саме на основі подібних засад нового суспільного ладу вже у XX столітті низка розвинених країн Сходу і Заходу здійснили економічне диво.

Доведено, що витоки антагонізму між найпотужнішими геополітичними гравцями, який призвів до Великої війни, обумовлені не стільки так званим колоніальним переділом світу, скільки зіткненням двох несумісних стратегій подальшого існування людства. Причому, приреченість Російської імперії за такого підходу, була пов'язана саме з тим, що черговий раз втративши історичний шанс власної модернізації, вона у світовому воєнному конфлікті, який був неминучим, через панування в державі компрадорські орієнтованого «класу, що байдкує» (Т. Веблен), обрала статус сателіта Великої Британії та Франції, які на той час були основним форпостом саме загниваючого монополю-фінансового та загарбницького імперіалізму якісно нового глобального типу, що, врешті-решт, став головною причиною обох світових, а потім Холодної та нинішньої «гібридної», війн (нинішній путінський режим є похідним від сучасної глобальної «світосистеми» вже постмодерного неоколоніалізму).

Також спростовано гіпотезу, що причиною Першої та Другої світових воєн був виключно агресивний націоналізм, який насправді у формі нацизму став лише неконструктивною реакцією на глобально-лихварський паразитизм, що спричинив Першу світову війну та «комуністичний експеримент», породжений громадянською війною, обумовленою катастрофою ще небаченої за масштабами воєнної бійні 1914-1918 років.

Ключові слова: *стадіально-цивілізаційний підхід, фінансовий імперіалізм, геополітика, національне самовизначення, неоколоніалізм.*

Парадоксальність історичної ситуації

Попри величезний масив літератури, присвяченої витокам та подіям Першої світової війни, досі залишається не зрозумілим чому декілька десятиліть поспіль бурхливого економічного розвитку та переважаючого процвітання провідних західних країн, мали завершитись грандіозною воєнною катастрофою. Адже

Запропонована публікація є розширеним та доповненим матеріалом, в якому використані напрацювання автора попередніх років.

наприкінці XIX ст. індустріальний ривок у розвинених країнах вийшов на такий високий рівень, що багатьом видатним мислителям здавалося, що нарешті з'явилась потенційна можливість поступової ліквідації економічної та соціальної нерівності у всесвітньому масштабі та настання знаменитого кантівського вічного миру. Атмосферу оптимізму і віри в суспільний прогрес, проявом яких стали спроби на знаменитих конференціях у Гаазі розпочати процес загального роззброєння, зокрема, докладно описує Б. Такман у книзі «Європа перед катастрофою. 1890-1914».

Дивує і нерозуміння практично всіма воюючим сторонами масштабу конфлікту, на який вони йшли (воєнні дії планувалось завершити протягом буквально декількох тижнів). Нарешті, залишається незрозумілим, чому взагалі реакційна Росія вступила у військово-політичний союз не з консервативно-юнкерською Німеччиною (з кайзером якої російський самодержець, до того ж, знаходився у родинних стосунках), а зі своїми багатолітніми зятятим ворогами – Францією і, особливо, Британією? (Згадаймо, хоча б наполеонівську навалу на Росію, Кримську війну, конфлікти з Англією у Передній Азії або її допомогу Японії у російсько-японській війні).

Абсурдною виглядає затятість у веденні тотальної війни до переможного кінця навіть уже після того, як стало остаточно зрозуміло, що нові види зброї завдають всім воюючим сторонам жахливих матеріальних і людських втрат. Не дуже переконливими видаються і територіальні імперіалістичні зазіхання Росії, які начебто штовхнули її до участі у світовій війні у складі Антанти. Адже концепція «маленької переможної війни» – вираз використаний у 1904 р., російським міністром внутрішніх справ та шефом жандармів, В. Плеве, що вітав насування війни з Японією, в якій він бачив ефективний засіб відволікання загалу від наростаючих негараздів у самій Росії і гасіння революційної ситуації, не спрацювала. Як відомо, після ганебної військової катастрофи, якої зазнала Росія у війні з Японією, стала очевидною не тільки її технічна відсталість, а й повна гнилість існуючого режиму.

Грізним застереженням наступним військовим авантюрам стала Перша російська революція. Згадаймо слова П. Столипіна, який відчайдушно намагався відмовити Миколу I від цієї супер авантюри, про те, що як прем'єр-міністр імперії він прагне не до великих потрясінь, а до створення великої Росії і що йому для утримання позитивних тенденції економічного розвитку держави потрібні хоча б два десятиліття спокою. Не випадково, цар Микола II весь час коливаючись, незважаючи на всі попередження, очевидну технічну, організаційну та економічну, а, головне, соціально-політичну неготовність Росії до великої війни, таки прийняв згубне (у тому числі й персонально для себе та своєї сім'ї) рішення про втягування своєї країни у велику європейську війну, яка врешті-решт стала не просто Першою світовою, а, за кількістю воюючих сторін, страшних руйнувань, людських втрат, – першою Великою війною XX ст.

Лідери військової активності на Балканах – Болгарія і, особливо, Сербія – знекровлені попередніми балканськими війнами, вв'язавшись у цю безпрецедентну авантюру, також, на перший погляд, повели себе ірраціонально. Як буде показано нижче, попри всі існуючі антагонізми на економічному ґрунті, об'єктивно не була зацікавлена у руйнівному конфлікті й Німеччина, яка на той час була на потужному економічному підйомі. Проти війни були налаштовані не тільки народи, а й уряди Британії, Франції, і тим більше, США.

Нарешті, не піддається здоровому глузду і те, що після фактично добровільного припинення наступальних військових дій Німеччиною, після обіцянок посередника та міжнародного третейського судді – американського президента В. Вільсона про те, що в цій війні не повинно бути переможців і всім головним «дійовим особам та виконавцям» буде дозволено, так би мовити, зберегти обличчя, за сумно звісною Версальською мирною угодою, країни-переможці не просто наклали великі репарації на переможену колишню Німецьку імперію, а й фактично намагались знищити Німеччину як суверенну націю-державу. Адже, загалом, згідно з умовами договору, Німеччина втрачала $\frac{1}{8}$ частину своєї території і $\frac{1}{12}$ частину населення країни, 75% видобутку залізної руди та цинку, 20% видобутку вугілля, 20% виплавки чавуну, 33% виробництва сталі, вже не кажучи про величезні прямі конфіскації сировини і товарів. Уздовж правого берегу Рейну була створена демілітаризована зона.

Німеччині дозволялось мати всього стотисячну армію, її позбавляли військового флоту та авіації. Імперію Вільгельма також змусили відмовитися від усіх своїх колоній та зобов'язали виплачувати репарації в розмірі 269 млрд. золотих марок, що на той час було еквівалентом приблизно 100 000 тон золота (які, не дивлячись на деякі послаблення, остаточно були виплачені лише у 2010 р.). Серйозне обурення в Німеччині викликало і передання чисельних німецьких меншин під владу новостворених Польщі, Чехословаччини, Литви, Латвії, Естонії, Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Югославія), а також Франції, Румунії.

Тому не дивно, що вже у 1919 р. знаменитий економіст Дж. Кейнс застерігав, що Версальська угода фактично закладає фундамент Другої світової війни, в якій Німеччина спробує взяти реванш не просто за свою поразку, а й нечуване приниження і практично спробу її знищення як суверенної держави. А одному з переможців, маршалу Ф. Фошу, належать пророцькі слова, про те, що у Версалі між ворогуючими сторонами підписано лише перемир'я на двадцять років. Про цю ж небезпеку попереджали британський прем'єр Л. Джордж, класик філософії історії О. Шпенглер. Отже, не дивно, що деякі історики взагалі вважають Першу світову війну своєрідним прологом до Другої всесвітньої воєнної катастрофи.

Показово, що відомий американський журналіст і політолог У. Ліпман, який фактично був не тільки радником, але й соратником президента В. Вільсона, (а раніше радником Т. Рузвельта), і, крім того, фактично співавтором промови

американського глави держави і його знаменитих «Чотирнадцяти пунктів мирної програми» та конвенції «Ліги націй», залишив Паризьку мирну конференцію ще до її закінчення, продемонструвавши цим своє обурення з приводу порушення союзниками-переможцями своїх попередніх домовленостей з Німеччиною, що капітулювала в обмін на гарантії укладення «миру без анексій і контрибуцій» (Невдовзі У. Ліппман напише відомі книги «Громадська думка» і «Фантом публічності», в яких, спираючись на свій недавній досвід участі у міжнародній політиці, буде розвивати тезу про те, що процедурна демократія, з її можливістю тиску на політичних діячів, яким надається в борг своєрідний політичний кредит, під загрозою наступного непереобрання, часто не наважуються на прийняття важливих відповідальних рішень, розрахованих не на сьогоденну підтримку загалу, а стратегічну перспективу).

Військовий імперіалізм як наслідок фінансового глобалізму

Щодо основних причин, що призвели до Великої війни в історичній літературі також продовжує існувати великий різнобій. Уже не одне десятиліття пояснення її виникнення, які пропонуються, дещо умовно можна розділити на об'єктивістський та суб'єктивістський підходи. З першими пов'язують прагнення передусім молодих імперіалістичних хижаків, а саме німецької та російської імперій, переділити світ з метою захоплення нових колоніальних володінь, отже і розширити ринки збуту та джерела надходження сировинних ресурсів. Особливо це стосується саме Німеччини, яка прагнучі наздогнати Велику Британію, розвивалась прискореними темпами і, за словами О. фон Бісмарка, не встигнувши вчасно до банкетного столу, де розподілявся колоніальний пиріг, намагалась надолужити згаяне.

Щодо суб'єктивістських гіпотез, то буцімто саме геополітична гризня між молодими країнами та етносами регіону Східної Європи, що прагнули будь-що розширити свої кордони, врешті-решт, спровокувала грандіозний конфлікт між основними світовими економічними «важковаговиками» – воєнне зіткнення між імперіями, до складу яких здебільшого належали, повністю або частково, так звані неісторичні народи, що прагнули здобуття власної державності. За подібного підходу, сумно звісний постріл в Сараєво якраз мав на меті посилити цю взаємну ворожнечу на ґрунті взаємних територіальних зазіхань, обумовлених інтенсивним переформатуванням політичної карти Центрально-Східної Європи.

До того ж, на перший погляд, обидві подібні точки зору знаходять своє реальне підтвердження. Хоча О. фон Бісмарк ратував за антиколоніальну політику, що вимагала величезних воєнних і ресурсних витрат, на користь свого пруського державного соціалізму національного, а не імперського взірця, після відставки «залізного канцлера», за імператора Вільгельма II, запанувала концепція імперського пангерманізму з її культом кайзера, армії та прагненням до колоніальних захватів, які були невдовзі частково реалізовані [1].

Окрім того, ця імперіалістична політика підкріплювалась потужним теоретичним обґрунтуванням, а саме концепцією життєвого простору, яка

базувалась на пронацистському соціал-дарвіністському підґрунті та передбачала створення Великої Німеччини (Серединної Європи), що корелювалось з багаточисленними територіальними претензіями імперії Вільгельма до різних європейських країн, включаючи Росію, яку взагалі планувалось піддати територіальному перерозподілу. У зв'язку з цим у німецькій пресі розгорнулася велика пропагандистська діяльність під гаслом «Пруссія – під керівництвом прусського короля, Німецька імперія – під керівництвом Пруссії, світ – під керівництвом Німеччини», реалізація якого повинна була гарантувати імперії «місце під сонцем» [2]. Демонструючи реальність своїх намірів наприкінці ХІХ ст., Німеччина захопила Того та Камерун, Північно-Західну Африку, Каролінські, Маріанські та Маршаллови острови та інші території (хоча колонії Німеччини продовжували поступатись англійським у 11,5 рази за територією і у 32 рази за населенням). Отже, не випадково на імперських зазіханнях Німеччини в якості головної причини Першої світової війни наполягає Президент Франції у 1913-1920 рр. Р. Пуанкаре у своїх «Спогадах» та написаній у 1924 р. роботі «Походження світової війни».

Складається враження, що в даному випадку має місце своєрідне співпадіння суб'єктивістського та об'єктивістського підходів до розуміння витоків Великої війни, позаяк прагнення створити Велику Німеччину було нерозривно пов'язане з ультранационалістичними ідеями, які невдовзі розвинулись у нацизм. А така ідеологія цілком узгоджується з імперсько-колоніальними зазіханнями, з їх економічно-загарбницьким підґрунтям, спрямуванням молодого німецького капіталізму, що дуже відстав у боротьбі за колоніальний переділ світу, на максимальну наживу.

Здавалось, на підтвердження сказаного, можна навести аналогічні проекти Великої Італії, що стала одним із членів Троїстого союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) – праобразу нацистської осі «Берлін – Рим – Токіо», а також Великих Сербії, Угорщини, Болгарії, Румунії, Польщі тощо, що буцімто мають засвідчити, що ці держави намагались сповідувати таку ж політику розширення життєвого простору загарбницькими методами, що, власне, і породило феномен «порохової діжки» Балкан, які стали головним детонатором небачено руйнівного вибуху світової війни, на перший погляд, ініційованого Вільгельмівською імперією та батьківщиною нацистських ідей у Європі – Австро-Угорщиною.

Причиною виникнення цього етноцентричного імперського експансіонізму, в основі якого знаходився войовничий реакційний націоналізм, який ніби визначав мотивацію названих держав, часто називають запізнення у формуванні власної державності. Адже не секрет, що Німеччина відстала у процесі свого націотворення, яке «залізний канцлер» О. фон Бісмарк був вимушений проводити «залізом і кров'ю». Здається, теж саме можна сказати і про Італію, поштовх до формування якої в якості модерної нації, як і аморфному конгломерату німецьких князівств, дала Французька революція та

наполеонівські війни проти коаліції європейських імперських реакційних режимів (за фасадом яких так чи інакше приховувалась Британська імперія). Щодо Балканського регіону, до якого належали як новостворені держави, так і, так звані, бездержавні етнічні утворення, що входили до тогочасних європейських імперій, то їм також приписується прагнення досягти національного суверенітету та навіть імперської величі, що також підштовхувало до воєнних зіткнень.

Цікаво, що націонал-екстремізм, у тому числі не тільки німецький, а й центрально-східноєвропейський, вважають винуватцем світової війни дослідники з протилежних консервативного, ліберального і навіть марксистського таборів. Згідно з консервативною традицією «... корені зіткнення 1914 р. сягають у глибину XIX століття. ... Боснійська та всі наступні кризи, що закінчилися світовою війною, мали власні передумови, тобто, *довгострокові* чинники, які зовсім не зводились до ленінських «імперіалістичних протиріч»... Рушійною силою світової політики на початку XX ст. став націоналізм...» [3, с. 438-439].

Щодо неолібералізму, то тут розповсюджена концепція, згідно з якою існує цивілізований конструктивний економічний ліберальний націоналізм і націоналізм периферійний екстремістський, такий собі протонацизм, який, мовляв, врешті-решт і став, як мінімум, детонатором першої світової бойні (хоча насправді соціал-біологізм і похідний від нього расизм як прообраз нацизму, тобто національної форми тоталітаризму, спочатку зародився у Британії, Франції, США, а вже потім отримав друге дихання в Австро-Угорщині).

Як радянські, так і сучасні шовіністично орієнтовані російські історики, якими імперія як геополітичне утворення у переважній більшості розглядається як більш прогресивна за політичну націю форма державного устрою, прямо вказують на націоналізм як головну причину Першої світової війни. Але й сучасні російські «ліві» по суті не відстають від відвертих реакціонерів, вважаючи, що саме його подальший розвиток в Європі у вигляді ідеї самовизначення націй, є головною причиною стрімко зростаючої конфліктогенності Мовляв, про те, що саме різке зростання національної самосвідомості європейських народів «...на практиці... призведе до появи численних нежиттєздатних, більшою мірою авторитарних, держав, етнічних чисток, міжнародної різни та культурної деградації цілих регіонів, можна було судити вже за підсумками Балканських війн 1912-1913 рр. Нові кордони, що були сформовані Версальським миром у Центральній Європі, дали той же наслідок, тільки у значно більших масштабах. Але кожного разу трагічний розвиток подій на місцях інтерпретувався як прояв «ексцесів», місцевого «дикунства» або недостатньо послідовного проведення ліберально романтичного принципу, що залишався непорушним» [4, с. 593-594].

При цьому з усіх перерахованих таборів лунає, на жаль, небезпідставна критика на адресу ідей американського президента В. Вільсона щодо права

націй на самовизначення на тій підставі, що за ними справді проглядає погано приховане прагнення до американської економічної гегемонії шляхом використання національно-визвольних рухів для руйнування існуючої системи колоніального імперіалізму [5, с. 233-255; 6, с. 58-80].

При цьому часто можна почути, що гасло «мир без анексій та контрибуцій», завдяки якому В. Вільсон спонукав Німеччину до припинення бойових дій (що не завадило країнам переможцям порушити свої обіцянки) він запозичив саме у В. Леніна. Мовляв, «якщо більшовики апелювали передусім до соціального звільнення та класових інтересів трудящих, вбачаючи самовизначення народів одним з елементів загального перетворення політичного світоустрою, то концепція самовизначення Вільсона, вістря якої чітко було спрямоване проти старих імперій, ігнорувала зв'язок між національним і соціальним пригніченням, апелюючи насамперед до національних рухів, що отримали розвиток у напівпериферійних країнах Східної та Центральної Європи» [4, с. 591].

Насправді, саме національне самовизначення та вихід з-під імперського ярма були запорукою соціального звільнення, що забезпечується самостійним економічним розвитком. А значить провина В. Вільсона, як буде показано нижче, полягала не у формулюванні принципу права націй на самовизначення, а недостатньо послідовному його відстоюванні.

Про глибоко антинаціональний і приховано імперський дух будь-якого лівого екстремізму можна судити з праць одного із розробників теорії імперіалізму Р. Люксембург, що була розстріляна у 1919 р. за керівництво спробою радянського перевороту в Німеччині. З позицій комуністичного глобалізму ця відома комінтернівська активістка нещадно критикувала навіть більшовиків за ленінське гасло права націй на самовизначення аж до відділення й утворення самостійної держави, яке вона трактувала як потурання соціал-демократичному ревізіонізму та виправдання «реакційного» націоналізму, даючи хибну, щоб не сказати брехливу, оцінку процесам новітнього національного відродження саме в Україні: «...національний сепаратизм був троянським конем, в якому німецькі «товариші» з багнетами в руках проникли в усі країни... Більшовики створили ідеологію, яка маскувала цей похід контрреволюції... Найкращий доказ – Україна, якій судилося зіграти таку фатальну роль у долі російської революції. Український націоналізм у Росії був зовсім іншим, аніж, скажімо, чеський, польський або фінський... без жодного коріння в економіці, політиці або духовній сфері країни, без будь-якої історичної традиції, позаяк Україна ніколи не була ані нацією, ані державою, без жодної національної культури окрім реакційно-романтичних віршів Шевченка» [7, с. 321].

Як бачимо між «радикальним» марксизмом та імперським російським шовінізмом різниця практично відсутня! (Як тут не згадати головну міфологему сучасного російського імпершовінізму щодо панування в сучасній Україні справжнього фашизму). Важливо усвідомлювати, що ця одностаїнність

тоталітарно орієнтованого комунізму та лібералізму далеко не випадкова, адже попри свою нездоланну антагоністичність в обох цих підходах до розуміння Новітньої історії у них обох є спільні типологічні риси: космополітизм, глобалізм, утилітарний економізм, навіть, як це не дивно, тяжіння до зрівнялівки (соціальних атомів на «вільному ринку» або соціальних елементів, що складають державну мегаструктуру). А головне: в обох випадках має місце заперечення модерного націоналізму як базового чинника структурування сучасного світу, що, до речі, зумовило виродження СРСР з його культом державної власності саме в ультраліберальний проект, а сьогодні, на тлі кризи неолібералізму, чергова активізація в Росії, яка ніколи не була і не буде політичною нацією, лівих ідеологічних брендів.

Насправді, на мій погляд, все було і є набагато складніше, адже щодо націоналізму, то його мобілізуючому потенціалу німецька імперія безумовно зобов'язана своїми успіхами, як мінімум, не менше, аніж мілітаризму і агресивності, нерозривно пов'язаних з протидією тим же Британії, Франції та Росії в процесі становленні німецької модерної держави-нації, якому вони намагались завадити.

Ще більшою мірою некоректно вважати, що причиною воєнної нестабільності Східної Європи стали національно-визвольні рухи в цій геополітичній зоні. Адже, насправді концепція Великих держав передусім у креативному, а не імперіалістичному розумінні національної величч, походить від епохи «Весни народів» і була покликана позбавити «недержавні» етноси комплексу національної неповноцінності та меншовартості, надихнути їх на створення власних модерних націй-держав. Не останньою чергою, саме тому ще наприкінці XIX – початку XX ст. класичний націоналізм і лібералізм не тільки не протиставлялись один одному, а навпаки вважались нерозривно пов'язаними.

Що ж до активної імперіалістичної політики імператора Вільгельма, спрямованої на переділ світу на користь Німецької імперії, то в цілому визнаючи її мілітаристсько-екстремістський характер, необхідно визнати, що вона лише наслідувала вже існуючу геополітичну практику започатковану набагато раніше Британією і підхоплену молодим агресивним імперіалістичним хижаком – США з їх «дипломатією канонерок» і політикою «великої дубинки». До того ж, саме Британія, яка створивши безпрецедентну за площею колоніальну імперію (особливо якщо до офіційних колоній додати зони британського впливу та протекторатного контролю), задля її утримання під своїм контролем весь час намагалась підстєбувати гонку озброєнь (достатньо лишень згадати про запуск Британією у масову серію нового покоління броненосців – дредноутів, які значною мірою «обнулили» військові флоти країн суперниць).

Але головне навіть не це. Як це не дивно, насправді, навіть враховуючи юнкерсько-пруські замашки у зовнішній політиці Вільгельма II, об'єктивно

Німеччина мала не так небагато підстав для розв'язування масштабної війни саме з метою безпосередньої анексії британських колоній і переділу світу воєнними засобами, позаяк в описуваний період вона володіла, як мінімум, на європейському континенті безсумнівними економіко конкурентними перевагами, які спирались на її повне технологічно-інноваційне лідерство, яким Велика Британія – батьківщина індустріального перевороту, поступилась саме Німеччині.

Справді, за двадцятиріччя з 1873 по 1900 рр. питома вага Великої Британії у світовому господарстві, у тому числі за рахунок відставання англійської промисловості, скоротилась більше, ніж у два рази (питома вага Великої Британії у світовій промисловості зменшилася з 32% у 1870 р. до 14% у 1913 р.). За цей час експорт промислових виробів з Великої Британії збільшився на 8%, а з Німеччини – на 40%, завдяки чому остання вийшла на друге місце у світі за обсягами промислового виробництва (16,5%), обігнавши Велику Британію за експортом продукції машинобудування (з 1906 по 1912 рр. Німеччина збільшила його на 100%, тоді як Британія лише на 20%).

Саме машини склали майже третину німецького експорту, який на світовому ринку також займав перше місце. Цих показників імперська економіка досягла передусім за рахунок масового розвитку найновітніших прогресивних галузей промисловості: електротехнічної, алюмінієвої, хімічної. Так, до початку війни Німеччина займала перше місце на світовому ринку електротехнічних виробів: її питома вага у світовому експорті цієї продукції складала 50%, а також – перше місце з виробництва хімічних фарб, які використовувала промисловість всіх країн.

Як наслідок, «Англія все більше відставала у технічному відношенні. Обладнання багатьох англійських підприємств застаріло. Пар залишався головною енергетичною силою англійської промисловості, у той час як США і Німеччина вже широко застосовували електрику. Нові галузі промисловості – електротехнічна, хімічна – не отримали в Англії широкого розвитку. Багато галузей англійської промисловості страждали на технічний консерватизм» [8].

Виникає логічне запитання: у чому ж полягала головна причина відставання Британії, яка стала батьківщиною промислового перевороту? Фахівці з економічної історії так чи інакше звертають увагу на те, що розвиток якраз і почало гальмувати володіння Британією величезними колоніями, утримування яких, попри забезпечення величезного приросту ресурсної бази, робочої сили та ринків збуту, все більше входило у нездоланий антагонізм з власне британськими національними, в тому числі економічними, інтересами! У зв'язку з цим, видатний критик не тільки британського, а й новітнього світового імперіалізму, що в той час народжувався, Д. Гобсон, у своїй класичній праці з достатньо виразною назвою «Імперіалізм» доводив, що Британська колоніальна імперія є, по суті, паразитичною, а тому вона згубно впливає на базові економічні засади британського суспільства, причому насамперед на його

креативний потенціал [9]. Це проявлялось у тому, що вимагаючи від «Володарки морів» величезних військових витрат для успішного суперництва з іншими світовими імперіалістами та утримування у покорі представників поневолених народів, ресурси колоній не дозволяли компенсувати цю гонку озброєнь передусім на морі, оскільки були недостатніми ринками збуту вироблених товарів через низький рівень потреб, а головне купівельної спроможності місцевого населення.

Але, водночас, маючи можливість, завдяки колоніям задовольняти частину своїх, переважно продовольчих та сировинних потреб за заниженими цінами та продажу надлишку продовольства на світовому ринку, а також отримуючи надприбутки за рахунок надексплуатації своїх сателітів, «імперія над якою ніколи не заходить сонце», все ж таки, мала змогу отримувати додатковий фінансовий капітал, завдяки якому одночасно можна підтримувати високий рівень життя населення у метрополії, а, головне, – розвивати міжнародне кредитування з намірами отримання лихварського надприбутку.

Все це неминуче породжувало невиправдане зростання спекулятивно-банківських пріоритетів над зовнішньо-торгівельним, а значить, і над потребою у розвитку промисловості. Як наслідок, Британська імперія, що була найбільшою колоніальною державою (колонії переважали територію метрополії більше, ніж в 100 разів, а за населенням – у 8 разів), фактично першою вступила в стадію стадіально-цивілізаційного занепаду класичного капіталізму, яка трохи пізніше отримає назву «загниваючого імперіалізму»: «наявність величезних колоніальних володінь та довготривале панування на світових ринках обумовили те, що в Англії тенденція до загнивання та паразитизму виникла раніше і з більшою силою, аніж в інших державах. Англійська буржуазія багато в чому втратила стимул до систематичного вдосконалення виробництва» [10].

Як наслідок виникала парадоксальна ситуація: колонії слугували потужним сировинним додатком до британської промисловості, в якій у метрополії поступово відпадає потреба. Адже, повторюю, надприбутки все більше отримувались не просто завдяки експлуатації колоній на користь розвитку британської промисловості. За доби утворення фінансового капіталу банкіри Англії віддавали перевагу розміщенню своїх «надлишкових» капіталів зовсім не у національну економіку, а під лихварський відсоток на міжнародних фінансових ринках. Саме гонитва капіталістів за найбільшими баришами і призводила до того, що Англія – перша фінансова держава світу – не знаходила коштів для модернізації багатьох застарілих галузей своєї індустрії: напередодні Першої світової війни щорічні капіталовкладення до англійської економіки були в два три рази меншими, аніж капіталовкладення за кордоном.

Якщо говорити більш конкретно, то: наприкінці XIX ст. загальний дохід від капіталовкладень за кордоном досягав 90 мільйонів фунтів стерлінгів, а загальний прибуток від англійської зовнішньої торгівлі не перевищував 18 мільйонів фунтів стерлінгів. Англія все більше ставала світовим лихварем, що

збирала данину з усього світу, проте свою промислову перевагу вона незворотно втратила. Тому зовсім не дивно, що за період з 1870 по 1913 рр. Британія перетворюється із країни експортера на країну імпортера: її імпорт збільшився у 2 рази. Отже, говорити про те, що Велика Британія конкурувала з Німеччиною за першість у виробництві та експорті високоякісних товарів, і саме тому між цими двома країнами велась боротьба не на життя, а на смерть за ринки збуту, не має підстав.

Тим більше, що завдяки отриманню відсотків на лихварський капітал Велика Британія отримувала прибутки, що дозволяли їй, фактичного за економічного занепаду мати позитивний платіжний баланс у зовнішній торгівлі. Швидше тут має місце *прагнення Лондону будь що позбутись ефективного конкурента передусім в особі Німеччини* (США в цей час були ще значною мірою задіяні спрямовані на насичення внутрішнього ринку та економічне завоювання Південної Америки, та регіону Далекого Сходу де, втім, їх інтереси вже також почали стикатись з британськими).

Адже саме Німеччина прагнула завоювати нові ринки збуту для своїх товарів і зруйнувати Британську імперію передусім з метою не стільки захоплення нових колоній, скільки встановлення вигідного їй режиму вільної конкуренції. А це, своєю чергою, загрожувало Британії втратою в процесі світового переформатування джерел надходження капіталу за рахунок її статусу світового банківського центру та емітента на той час резервної валюти – фунта стерлінгів, а значить ролі головного фінансового посередника у міжнародних економічних обмінах. «Лондон займав становище світового фінансового центру. Англійська валюта виконувала роль міжнародних грошей, виступала в якості розрахункової одиниці у світових торговельних оборудках. Серед найбільш відомих представників фінансової олігархії Англії виділялись такі банкіри, як М. Ротшильд, А. Беринг, Дж. Ллойд, Дж. Чемберлен, капіталовкладення яких розміщувались у більшості країн світу» [11].

Для Німеччини ж навіть колоніальні сировинні ресурси не були настільки спокусливою ціллю, щоб заради цього прагнути широкомасштабної руйнівної війни. Справа у тому, що як зараз, так і в ті часи, інноваційний шлях розвитку економіки за рахунок запровадження нових технологій зменшує потребу у сировинних ресурсах. І навпаки, дуже показово, що на початку ХХ ст. стрімко зростає англійський експорт вугілля: за динними 1913 р., Велика Британія вивезла машин на 37 млн. фунтів стерлінгів, а камінного вугілля – на 54 млн. фунтів стерлінгів.

Нарешті, існувала ще одна, чи не головна, обставина, яка пояснює прагнення Антанти оголосити Німеччині війну на знищення. Йдеться про те, що попри всі прагнення Вільгельма II вписати Другий Рейх у традиційну світову імперіалістичну політику неухильно наростаючого воєнно-економічного паразитизму, *Німеччина стиралась на європейську модель соціально-економічного розвитку, принципово відмінну від англо-саксонської*: на відміну від

американських трестів близько 500 німецьких олігопольних картелів і синдикатів по суті стали особливими корпораціями, що були побудовані на запроваджених ще О. фон Бісмарком засадах стимулювання інноваційних форм підвищення продуктивності праці насамперед за рахунок загальнонаціонального розвитку продуктивних сил що забезпечувало конкурентні переваги Німеччини і на зовнішніх ринках. (Цікаво, що вже згадуваний У. Ліппман розробляв концепцію «вільного колективізму», похідну від ідей фабіанства, австромарксизму, феодалного соціалізму та інших європейських і японської ідей національного солідаризму та корпоративізму, типологічно співставних з бісмарківським зовсім не нацистським «націонал-соціалізмом»).

Отже, якщо говорити про глибинні витоки Першої світової війни, то вони, далеко не в останню чергу, полягали у кривій зацікавленості Антанти (і, в більш прихованому вигляді, США) у знищенні Німеччини не просто як конкурента на світовому ринку, а як держави, що будує свою економіку не на засадах акціонерно-лихварського космополітизму, а модерного національно-корпоративного солідаризму [12]. Тобто, саме втрата британцями так званої пасіонарності або креативності – головна причина нездатності бути гідним конкурентом Німеччини не просто у технологічному розвитку, а й у здатності стати лідером у побудові фактично нового суспільно-економічного укладу, який виник внаслідок адекватної системної «Відповіді» стадіального масштабу на «Виклик» історії.

Не дивно, що, саме автор концепції цивілізаційного «Виклику» та «Відповіді», один з основоположників модерної філософії історії та сучасник описуваного періоду, А. Тойнбі, тонко підмітив цей момент: «Британська промисловість неохоче усвідомлювала силу германської промисловості, що суперничала з нею, а усвідомивши, відреагувала на кинутий їй виклик невірною. Британським підприємцям було варто визнати правду: успіх їхніх німецьких суперників забезпечений поєднанням наполегливої праці з високим інтелектом. Німці були піонерами в галузі застосування наукових досягнень до розвитку техніки. Якби англійці правильно сприйняли даний їм урок, то вони заходилися б вивчати нові й більш досконалі німецькі методи з тим, щоб застосувати їх на практиці. Якби англійці виявились достатньо уважними і знайшли свою позитивну «Відповідь» на «Виклик», то вони могли б великодушно визнати, що німці чесно заслужили свій успіх, і змагатися з ними потрібно без недобррозичливості. Замість того, щоб прагнути виграти суперництво з німцями, роблячи ставку на наполегливу працю і підвищення продуктивності, вони намагалися відбити удар, примушуючи своїх співвітчизників розплачуватись за повільний розвиток британської промисловості» [13, с. 174-175]. Звертає на себе увагу той факт, А. Тойнбі відзначає саме не кількісну, а якісну відмінність німецької економіки від британської. Ця відмінність і на думку Д. Травіна та О. Марганія, породжена інноваційністю самого суспільного ладу, який починає запроваджуватись паралельно з національною консолідацією Німеччини вже за часів

Бісмарка [14, с. 439-463; 15, с. 529-561]. Пізніше, саме завдяки цим, фактично вже посткапіталістичним формам організації відбудеться економічне відродження Італії за Б. Муссоліні та навіть економічні успіхи рузвельтівського курсу, а у повоєнний час «економічне диво» у деголлівській Франції та в тій же, вже, звільненій від нацизму, Німеччині під керівництвом Л. Ерхарта та К. Аденаура, а також постімперській Японії [16].

Все це пояснює чому спеціальна комісія, створена для вивчення британського потенціалу конкурентоздатності, запропонувала запровадити приховано протекціоністські заходи, поставивши вимогу, щоб німецькі товари на британському ринку обов'язково мали клеймо «зроблено в Німеччині».

Отже, прагнучи зламати імперські протекціоністські бар'єри Німеччина фактично ставила ті ж самі вимоги вільної міжнародної торгівлі, які намагатиметься провести у життя американський президент В. Вільсон за підсумками Першої світової війни, і які значною мірою буде реалізовано лише після Другої світової війни, безпосереднім наслідком якої буде не тільки чергова поразка Німеччини, а й знов-таки, цілком свідомо підготовлений США крах Британської імперії.

І в цьому плані можна провести певні аналогії з намаганнями Наполеона зламати систему континентальних реакційних імперій, що спирались на підтримку тієї ж Британської імперії і блокували процеси європейського націотворення. Більш того, подібно до Німеччини під час Першої світової війни, Бонапарт зазнав поразки саме тому, що був вимушений воювати на два фронти: одночасно з очолованою Великою Британією антифранцузькою коаліцією на заході та Росією на сході, яка через компрадорську орієнтованість своєї влади, втратила історичний шанс на самостійний економічний розвиток, що відповідав її національним інтересам. Адже Олександр I розірвав мирні угоди з Францією, вийшов із запровадженої Наполеоном системи континентальної блокади та розпочав проти неї воєнні дії, які привели не тільки до поразки, а й придушення Росією ж у статусі жандарма Європи європейських національно-визвольних революцій та збереження аж до часів Першої світової війни європейських загниваючих імперій [17].

Фінансоміка – системна характеристика паразитичного капіталізму

Для початку декілька зауважень загального характеру. Як відомо, саме за капіталізму відбувається докорінний переворот у розвитку продуктивних сил, що знаменує якісний стрибок в еволюції всесвітньої історії, перерву поступовості або, за К. Марксом, перехід від «первинної суспільно-економічної формації» до формації «вторинної». Мета нового суспільно-економічного ладу – максимізація прибутку, тобто капіталу, який є передумовою передусім розширення матеріально-технічної бази, і мінімізація витрат, що дозволяє завоювати ринок збуту, досягти конкурентних переваг, а, значить, і покращити умови свого життя відповідно до тих критеріїв добробуту, які існують за даного історичного часу. Прибутковість може досягатися передовсім за рахунок масовості випуску продукції, попит на яку є стійким, а витрати зменшуються за рахунок

стандартизації та уніфікації виробничого процесу, зниження вартості робочої сили (в тому числі задля зниження собівартості продукції у самих колоніях).

До того ж, попри початкове існування протекціоністських бар'єрів внаслідок зростання міжнародного поділу праці, розвинені держави все більше ставали на шлях міжнародної економічної кооперації та спеціалізації. Після відносно короткого періоду становлення національного ринку, коли справді необхідно захищати власну ще недостатньо конкурентоздатну економіку, протекціонізм стає просто не вигідним, позаяк мінімізувати витрати дозволяє система міжнародного поділу праці, яка дозволяє імпортувати те, що не вигідно виробляти в межах того чи іншого національного ринку. Зокрема, відомий дослідник процесів глобалізації економіки К. Поланьї з цього приводу зазначав: «за сто років, з 1815 по 1914 р., великі держави Європи воювали одна з одною лише протягом трьох коротких періодів... Ми вважаємо, що ця переміна обумовлена характером торгівлі, обсяг і успіх якої в умовах ХІХ ст. вже не залежали від прямої політики сили, і ...що поступове повернення до практики впливу бізнесу на зовнішню політику був викликаний тим фактом, що міжнародна валютна і кредитна система створили новий тип ділових інтересів, що стояли вище державних кордонів» [18, с. 283-284].

Воєнне суперництво за колоніальний переділ світу також до певної міри пом'якшувалось за рахунок зростання фінансової складової у міжнародному економічному поділі праці, позаяк взаємодія міжнародних банків дозволяла врегулювати і питання міждержавної конкуренції на міжнародному ринку товарів і послуг. Сказане стосується і начебто головного винуватця Першої світової війни, адже «протягом останнього періоду перед війною 1914 р. Німеччина, своєю чергою, приєдналася до «клубу позикодавців», підштовхувана водночас політичними амбіціями та прагненням до економічної експансії. Німецькі банкіри або шукали надприбутків, або прагнули долучитися до великих прибутків, які давали їм контроль над певними галузями індустрії. ...Хай там як, а надлишок капіталів не був прямою причиною ані колоніальних завоювань, ані війни 1914 року» [19, с. 254-255].

Крім того, створення та запровадження нових технологій, що знижують собівартість продукції та підвищують її якість, або навіть, формуючи попит, дозволяють створити товари з принципово новими якостями, все більше розкручувало спіраль людських потреб. Тому очевидно, що саме інтенсивний спосіб збільшення капіталу через вдосконалення виробництва має гранично антимонопольну спрямованість. А ідеалом організації подібної економічної діяльності є вільний ринок, який може дати об'єктивну оцінку більшої якості і дешевизни товарів. Адже тільки через механізм вільної або досконалої конкуренції можна реалізувати свої технологічні та організаційно-інституціональні переваги. Як зазначалось, подібна інноваційна модель навіть знижує інтерес до колоній, адже новітні технології завжди побудовані на досягненні конкурентних переваг за рахунок зниження енерго- та

ресурсовитратності, а, головне, виробництва більш якісної продукції, а також товарів з новими властивостями, на які з'являється високий попит.

Саме тому напередодні Першої світової війни Німеччина, володіючи технологічними перевагами в економіці, будь що прагнула подолати протекціоністські бар'єри розвинених країн з великою купівельною спроможністю населення, майже до останнього намагаючись уникнути воєнного конфлікту. Взагалі, як свідчать роботи, присвячені досліджуваній проблематиці, боротьба за колонії була далеко не головною причиною Першої світової війни. «Війна спалахнула, – пише відомий французький фахівець Р. Арон, – не внаслідок колоніальних конфліктів між різними національностями на Балканах. У Марокко французькі та німецькі банки були схильні порозумітися... Англійська опінія була не менш свідома того, що дві економіки не тільки конкурували між собою, а й доповнювали одна одну, будучи одна для одної найкращим замовником і найкращим постачальником» [19, с. 257].

Цієї ж точки зору дотримується і Е. Гобсбаум, який пише про те, що «подібно до того, як свобода проникнення на світові ринки не наносить жодної шкоди сучасній Японії, так і німецька промисловість могла б спокійно насолоджуватись нею до 1914 року». На думку цього відомого історика навіть найбільша з потенційних невдач, Британія, що програла змагання за вдосконалення своєї промисловості, могла б утриматись від державного протекціонізму, позаяк «...її економічні інтереси залишались спрямованими на мирний розвиток, не дивлячись на постійні побоювання конкуренції з боку Німеччини, які різко проявились у 1980-х роках, і незважаючи на реальне проникнення німецького і американського капіталу на британський внутрішній ринок» [20, с. 455].

За такого бачення саме фінансова форма капіталу може сприйматися як єдина альтернатива «дикому» і навіть архаїчному капіталізму військово-імперіалістичного стибу, адже саме вона через свою зацікавленість в економічній стабільності, прагненні економічно глобалізувати світ, була головним чинником, який, здавалось, гальмував військові конфлікти. Більш того, неоліберальна версія наполягає на тому, що саме фінансовий глобалізм є основною базовою засадою так званої постеконіміки, що поєднує модель суспільства масового споживання, яка дозволяє вирішити продовольчу і демографічну проблеми людства, та базові засади постіндустріалізму та інформаційного суспільства, на основі яких нарешті стає можливими забезпечити так званий сталий або нульовий розвиток, який принаймні знімає гостроту екологічного алармізму.

Отже, на перший погляд, в суто економічному плані торгівельне посередництво, що поступово набуває форми, саме банківсько-акціонерного капіталу, є найприбутковіша форма підприємництва, яка справді дає можливість досягати граничного зиску, надприбутку, який в принципі не можливий у сфері виробництва. Справді, навіть за економічних спадів у певних регіонах та галузях економіки, експорт грошового капіталу забезпечує високий ступінь

гарантованості прибутку. Особливо після появи акціонерної форми грошового кредиту, який можливо мобільно перекидати на великі відстані, за межі власного національного ринку, особливо в місця, де внаслідок неминучої нерівномірності економічного розвитку, на тлі перманентної кризи і дефіциту держбюджету, спостерігається нагальна потреба у кредиті.

При цьому банківська діяльність не вимагає великої кількості робочих місць, матеріальних сировинних ресурсів і промислових потужностей, які потребують постійної ремонту, модернізації, розширення. Фінансові потоки значно легше долають будь-які національні бар'єри, ніж товарно-промислова продукція, адже попит на унікальний товар – гроші – за умов капіталізму є незмінно великим навіть у протекціоністськи-орієнтованих економіках, які намагаються захистити власний ринок від іноземних товарів задля розвитку власного виробництва.

Звідсіля цілком прагнення фінансового капіталу позбутись статусу обслуговування реального сектору економіки і вирушити у «вільне плавання». Адже «конкуренція на грошовому ринку має суттєво інший характер, ніж конкуренція на товарному ринку. Найважливіша відмінність полягає, перш за все, в тому, що на грошовому ринку капітал має форму грошей, а на товарному ринку капітал ще доводиться перетворювати із товарного капіталу в грошовий капітал. Але при цьому можливо, що перетворення виявиться невдалим, тобто, товарний капітал знецінюється, і замість прибутку отримаємо збиток. ...Коли конкурують між собою грошові капітали, капітал, як такий, гарантований і справа полягає лише в тому, наскільки він зросте, якою буде величина відсотку» [21, с. 203]. Ось чому «разом з капіталістичним розвитком постійно зростає і та сума грошей, яку невиробничий клас надає у розпорядження банків. ...Отже, з розвитком капіталізму та організації кредиту, залежність промисловості від банків зростає» [21, с. 264].

Отже, напрошується висновок про те, що саме фінансова складова з її символічно неречовою віртуальною домінантою (феномен електронних грошей) найбільшою мірою пов'язана спочатку з економікою послуг (третій сектор), а потім і високими технологіями, інтелектуальною власністю, а фінансова цивілізація виступає другим боком медалі так званого постіндустріального або інформаційного суспільства [22, с. 448]. За такою логікою, яку буде покладено наприкінці ХХ століття у статтю Ф. Фукуями «Кінець історії», яка стала своєрідним маніфестом неолібералізму, капіталізм як суспільний лад має невичерпні можливості до соціальної адаптації та подолання будь-яких загроз виникнення серйозних соціальних конфліктів і завдяки цьому здатен обірвати споконвічну людську традицію нескінченних воєнних протистоянь.

Крім того, докорінна модернізація існуючої технологічної бази за всіх часів, і особливо, за постійної зміни ринкової кон'юнктури, має достатньо серйозні ризики. Так, через значну інерцію мислення споживач часто або взагалі не здатний оцінити нових якостей товару або не бажає платити, як йому здається, надто високу додаткову ціну за нові товари і послуги внаслідок прихильності до

традиційних способів споживання або через надто високу еластичність попиту на нові вироби за ситуації, коли купівельна спроможність населення, внаслідок його орієнтації на товари нееластичного попиту на тлі погіршення кліматичних (неврожай) або геополітичних (війна) умов, є недостатньою (що породжує перевиробництво). Не сприяє розвитку венчурного бізнесу і протекціоністська політика держав, спрямована на швидкий розвиток власного виробництва. Крім того, використання конкурентами корупційних методів для утримання монополії на виробництво і продаж однотипних товарів і послуг, попри навіть гіршу їхню якість, також часто не дають отримати належний прибуток за рахунок конкурентних переваг. Все це може зводити нанівець творчі надзусилля прихильників інноваційного шляху розвитку економіки.

Більш того, будь-яка докорінна модернізація має серйозні системні вади. Адже в процесі будь-якого «творчого руйнування» (термін належить видатному економісту та політологу Й. Шумпетеру), тобто докорінної зміни (реструктуризації) існуючого суспільного ладу, в тому числі і буржуазного, за необхідністю послаблюється вже існуюча соціальна структура, яка хоч якось забезпечувала функціонування соціуму. Тобто утворюється часова пауза, коли старі неефективні механізми вже не працюють, а нові ще не запрацювали. У соціальному плані такий стан неминуче супроводжується ще більшим погіршенням рівня життя внаслідок необхідності великих первинних капітальних витрат на докорінну перебудову існуючої матеріально-технічної бази виробництва, запровадження нових не тільки промислових, а й соціальних технологій інституціональних і кадрових змін, які вона тягне за собою (звідсіля концепція вимушених непопулярних заходів під час реформ).

Все це призводить до актуалізації вирішення проблеми мінімізації витрат та максимізації прибутку за рахунок екстенсивних методів функціонування промислового капіталу шляхом не створення нових, а розширення вже існуючих промислових потужностей. І, на перший погляд, це цілком прийнятна стратегія, адже навіть на рівні людської природи як форми загальносистемного гомеостазису (притаманного і тваринам) діє потужна мотивація до мінімізації фізичних та інтелектуальних зусиль, яка спрямована на те, щоб перечекаати важкі часи, уникнути прямого зіткнення, досягти бажаного найменшою ціною тощо, яка знаходить свій прояв і в ринковому принципі мінімізації витрат і максимізації зиску.

На наявності прямого зв'язку між механізмами самоорганізації соціуму за умов буржуазного суспільства, спрямованими на консервацію існуючого, колись досягнутих комфортних умов, робить акцент і вже згадуваний автор фундаментальної класифікації цивілізацій, А. Тойнбі: «Проте в людській природі закладена тенденція уникати роботи – або принаймні уникати дуже важкої роботи, тим більше якщо ти володієш «незалежним статком». ... Великобританія почала позбавлятися свого привілейованого становища, що

приносило їй надзвичайно високі прибутки приблизно протягом століття і дозволяло їй називатися «майстернею світу» [13, с. 174].

Знов таки, як було показано вище, *саме фінансовий капітал є справді граничним проявом подібної заощаджувальної з точки зору витрат креативної енергії, стратегії, а фінансоміка, на противагу промисловості є способом легкого отримання надприбутків, які і не можливі у виробництві або навіть торгівельному бізнесі.*

Але річ у тім, що мінімізація зусиль за рахунок відриву банківського капіталу від промислового (внаслідок чого утворилось уявлення про так званий монетаризм як самостійний напрям економічної думки), неминуче підриває засади національної економіки, позбавляючи її належної фінансової підтримки, породжує міф про те, що «гроші роблять гроші», який К. Маркс з позицій трудової теорії вартості називав «грошовим фетишизмом», а відомий фінансист Дж. Сорос охрестив «ринковим фундаменталізмом», явно вказуючи на реакційність цього явища. Тобто сучасний монетаризм в даному випадку *оцінюється як прояв свого роду тоталітарного лібералізму.*

Справді, з системної точки зору здатність фінансового капіталізму до максимізації прибутку без постійного головного болю щодо забезпечення необхідної кількості й якості виробництва нових товарів та збуту вже готової продукції, надає можливість надзбагачення лише у короткостроковій перспективі. У перспективі ж стратегічній фінансовий капіталізм у чистому вигляді підриває будь-яку економічну систему внаслідок втрати нею здатності до виживання за умов конкуренції. Більше того, *економія витрат врешті-решт обертається на економію творчих зусиль, тобто здатності до креативності, яка і є запорукою не тільки інтенсифікації виробництва, а й, головне, здатності долати будь-які кризові явища.*

Принципову різницю між промисловими капіталістами та «кліками спекулянтів», що на початку ХХ ст. домінували у Франції та Італії, з позицій так званої економії зусиль, підкреслював видатний соціолог та економіст, один з основоположників теорії еліт, В. Парето. Причому він наголошував саме на системному характері базової мотивації спекулятивного капіталу на тотальну екстенсивність, яка на висхідній фазі капіталістичної еволюції виступає у формі максимальної заощадливості та раціональності: «Спекулянти – це люди, які піклуються про власні справи, ... рухаючись шляхом найменшого спротиву» [23, с. 374].

Звідси і поява «байдикуючого класу», прошарку, що поєднує паразитизм розваг з агресивністю, аморалізмом, виникнення якого видатний американський економіст Т. Веблен справедливо пов'язував з неухильною втратою підприємцями так званої протестантської етики: «За сучасної, миролюбної системи діяльність у сфері перерозподілу сприяє, головним чином ... квазімиролюбивим, хижацьким здібностям і звичкам. Іншими словами, заняття у фінансовій сфері дають спеціалізацію в тій галузі практичної діяльності, яка і

складає шахрайство, а не у сфері занять, що відносяться до більш архаїчного засобу – насильницького захоплення. ...Капітан індустрії – це людина скоріше хитра, аніж винахідлива, а його капітанство має більш фінансовий, аніж виробничий характер» [24, с. 232]. До того ж, «ідеальна грошова людина виявляє також цікаву подібність до злочинця в одній з супутніх варіацій характеру хижака» [24, с. 238]. Про що, між іншим, переконливо свідчить саме історія США [25].

Трагізм в тому, що саме подібні механізми надзбагачення, за якого грошове посередництво набуло особливих віртуальних форм, згаданий вище механізм поступової втрати здатності виробляти через зацикленість на позичанні, притаманний практично всім державам, які розпочинали як лідери капіталістичного світу [26, с. 57-59]. *І саме цей чинник, за великим рахунком, став першопрчиною Першої і Другої світових війн.*

Але спочатку ці проблеми майже непомітні, адже втрата конкурентоздатності, яка і породжує протекціонізм як форму загальнодержавного монополізму, здається з легкістю компенсується за рахунок вивозу капіталу (тим більше, що внаслідок попереднього розвитку часів промислової революції та за рахунок колоніальної експансії утворюється його надлишок). Так поступово розпочинається епоха фінансового імперіалізму. «Ще більш важливим економічним чинником імперіалізму є його сприяння в справі розміщення капіталів. Зростаючий космополітизм капіталу є найбільшим економічним фактором нашого часу. Будь-який передовий промисловий народ прагне розмістити більшу частину свого капіталу за межами власної політичної території, в чужі країни або колонії і отримати з цього джерела постійно зростаючий дохід» [27, с. 59].

Причому зростаюча нездатність до адекватної творчої реакції на запити часу породжує все більшу спокусу обрати більш легкий шлях розв'язання своїх проблем, яким, на перший погляд, і видається фінансово-спекулятивний механізм надзбагачення: «Заміна устаткування вимагала значних додаткових вкладень капіталу, прибутки від яких надійшли б через тривалий час. Власники капіталів не бажали зволікати й прагнули миттєвого збагачення. Вони намагалися відшукати інші джерела отримання максимальних прибутків, оскільки англійська промисловість вже не забезпечувала значних грошових надходжень. Одним з них була банківська справа. Надаючи свої капітали для кредитування різноманітним місцевим і, особливо, іноземним компаніям, банки отримували високий і постійний прибуток. Ще прибутковішою справою виявився вивіз капіталу за кордон... З кінця ХІХ ст. експорт капіталу став відігравати в Англії більш важливу роль, ніж експорт товарів» [28, с. 110]. І саме в цей період «фінансиста набули в світі такого значення, що вони часто затушовують в очах публіки розвиток промисловості» [29, с. 330].

Ось чому з об'єктивною необхідністю «Англійські капіталісти віддавали перевагу не капіталізації свого прибутку шляхом встановлення нового

обладнання на вітчизняних фабриках, де воно примушувало б викинути величезну масу застарілого устаткування, а вивезенню його за кордон. ...Англійська буржуазія стала найбільшим позичальником, а лондонський фінансовий ринок – фінансовим центром світу. Англія зі світової фабрики стала країною-утримувачем іноземних облігацій. Основа її потуги перемістилася з заводів у банки та на грошові ринки... За 1870-1900 рр. її національний дохід виріс у 2 рази, в той час, як доходи від закордонних інвестицій – у 9 разів» [30, с. 197].

Що стосується Франції, то не зважаючи на своє єврейське етнічне походження, відома дослідниця деструктивних процесів у західному світі, що породили феномен тоталітаризму, Х. Арендт визнає існування обернено пропорційного зв'язку між розвитком у Франції банківського капіталу та прогресом у царині промислового розвитку: «Позиції банкірів в економіці Франції були значно сильніші, ніж в інших капіталістичних країнах, а промисловий розвиток Франції після короткочасного підйому за правління Наполеона III настільки відстав від інших держав» [31, с. 82], що разом із радикально соціалістичними тенденціями, на думку авторки, в цій країні зростав і антисемітизм, не в останню чергу обумовлений, граничною ідеологічною всеїдністю лихварського капіталу. Адже «французьким Ротшильдам у 1848 р. навряд чи знадобилися 24 години, щоб перенести свої послуги від уряду Луї-Філіпа до нової недовговічної Французької Республіки, а потім до Наполеона III. Такий самий процес повторився в дещо повільнішому темпі після падіння Другої Імперії і встановлення Третьої Республіки» [31, с. 58].

А головне, банківський капітал і в цій країні все більше переорієнтовувався з фінансування правлячих паразитичних класів на міжнародне кредитування, що підривало розвиток національної промисловості. «У 1870-1914 рр. темпи вивозу капіталу значно перевищували темпи зростання промислового виробництва: якщо за цей період обсяг промислового виробництва збільшився в 3 рази, то експорт промислового капіталу – в 6 разів. Більше того, до 1914 р. обсяг вивезеного капіталу в 1,6 разу перевищував загальну суму капітальних вкладів до промисловості і торгівлі Франції. ...До 1914 р. вартість різноманітних цінних паперів у Франції складала 104 млрд. франків, з них на долю вітчизняної промисловості і торгівлі приходилось лише 9,5 млрд. франків. Різко зросла кількість рантьє, що жила на доходи з цінних паперів. До початку Першої світової війни чисельність рантьє досягала 2 млн. чоловік... Французькі капітали спрямовувались, головним чином, у європейські країни і перш за все в Росію. На початку ХХ ст. в Росії використовувалося 10-11 млрд. франків» [30, с. 206-207].

Тож не випадково у своїй програмній праці «Імперіалізм як вища стадія капіталізму» В. Ленін саме Францію, в якій фінансовий капітал фактично придушував капітал промисловий, вважав еталоном «лихварського

капіталізму». Хоча Велика Британія на момент початку війни все ж залишалась лідером світового позичкового кредитування, що і було головним мотивом її зовнішньої політики.

Водночас, важливо врахувати, що фінансовий імперіалізм нерозривно пов'язаний з воєнним. Саме тому Дж. Гобсон у класичній праці «Імперіалізм» підкреслював: «Ці великі комерційні махінації – грюндерство банків, маклерське посередництво, обрахування векселів, облаштування позик та організація акціонерних товариств утворюють центральний нервовий вузол сучасного капіталізму. ... Чи стане хтось стверджувати серйозно, що європейські держави можуть розпочинати великі війни або розміщувати великі державні позики без згоди банкірського дому Ротшильдів або його союзників?» [32, с. 64].

Проте, проблема полягає в тому, що бажаючих пожитись за чужий рахунок навіть на геополітичному рівні ніколи не бракує. Звідсіля зацікавленість саме представників британського фінансового імперіалізму у його доповненні імперіалізмом військовим. Тобто в даному випадку йдеться *вже не лише про наживу, отриману за рахунок фінансування всіх воюючих сторін, і навіть не про можливість вкладати гроші в промисловість колоній, а про збереження свого статусу світового фінансового посередника*, який після Другої світової війни, коли американський долар набув статусу міжнародного платіжного засобу, досяг небаченої прибутковості. «Багатство великих банкірських домів, розмах їхніх операцій та їхня космополітична організація роблять їх першими і рішучими прибічниками імперіалістичної політики. Вони, володіючи найбільшою ставкою у справі імперіалізму, найширшими засобами, можуть нав'язати свою волю міжнародній політиці» [32, с. 66].

Адже головна мета міжнародних фінансових монополістів – не допустити до величезного акціонерно-посередницького джерела надзбагачення, яке утворюється внаслідок витонченої економічної форми пограбування решти світу, нових державних утриманців. Ось чому Перша світова війна була справді пов'язана не тільки і не скільки з боротьбою за переділ колоній, скільки з протистоянням за світове економічне лідерство, забезпечуване насамперед за рахунок монопольного контролю світових фінансових потоків, який довгий час здійснювала і багато в чому продовжує нині здійснювати Велика Британія, навіть поступившись США роллю глобального лихварського посередника, які, доларизувавши світову економіку, і сьогодні отримують посередницький надприбуток [33].

Навіть кайзерівська Німеччина, попри її розвиток за більш передовою стадіально економічною стратегією, не могла до кінця втриматись від спокуси взяти участь у всесвітній фінансовій піраміді. Тому, на наш погляд, мотив смертельного протистояння Німеччини та Великої Британії на ґрунті боротьби за військове морське, а значить і торгівельне, світове панування також, насамперед, пов'язаний не стільки з завоюванням контролю над колоніальною торгівлею,

скільки з включенням Германської імперії у боротьбу за *рівне місце на вершині глобальної фінансової піраміди в економічній структурі світу, що сьогодні остаточно сформувалась*, намагання розділити з Британією і Францією роль світових лихварів, і навіть у перспективі захопити лідерство у так званому світосистемному ядрі (що вже за підсумками Першої світової війни зробили США).

Отже, не даремно ще за декілька років до початку Першої світової війни, прогнозуючи її неминучість, видатний мислитель та ідеолог анархізму, як антиімперської ідеології людської солідарності, П. Кропоткін робить наступний концептуальний висновок: «Нині існує в кожній державі особливий клас, або, точніше, – шайка, безкінечно більш могутня, аніж промислові підприємці, і ця кліка також штовхає до війни. Це – вищі фінансисти, великі банкіри. Вони втручаються у міжнародні відносини і готують війни» [34, с. 503]. Далі він продовжує: «Там, де наївні люди сподіваються відкрити глибокі політичні причини або національну ворожнечу, нема нічого, окрім змов, створених піратами фінансів. Вони експлуатують все: політичні та економічні суперництва, національну ворожнечу, дипломатичні традиції і релігійні зіткнення. В усіх війнах останньої чверті століття проглядає рука великих фінансів» [34, с. 504-505].

До речі, уже після укладання Версальської угоди та початку кредитування США, які протягом Першої світової війни подвоїли свій золотий запас, зруйнованої Європи, в тому числі Німеччини, не здатної виплатити безпрецедентні репарації, відбулась Світова економічна криза, пов'язана з черговою розкруткою позичкового маховика (до 1929 р. новий фінансовий гегемон у п'ять разів наростив свої зовнішні грошові вливання, спрямовані на отримання надприбутку). Фінансова катастрофа і запустила механізм кризи економічної та підготовки Другої світової війни. І хоча створення Федеральної Резервної Системи США у 1913 р. не є безпосередньою причиною початку Першої світової війни, як вважає, наприклад, В. Катасонов, діяльність цієї організації справді створювала передумови для неконтрольованої грошової емісії та виникнення нових інструментів спекулятивного акціонерного капіталу [35, с. 61].

Тобто, насправді головна боротьба, яка призвела до світової війни, відбувалась не тільки за колонії як такі, а й за світовий монополізм у праві отримувати найбільш швидкий і гарантований лихварський надприбуток, з одного боку, і за те, щоб врешті-решт зламати систему фінансового імперіалізму, досягнувши соціального і національного визволення – з іншого. На жаль, цей же механізм глобального паразитизму не тільки не вдалось подолати, а навпаки, – сьогодні він набув безпрецедентних масштабів.

Але справа у тім, що на етапі становлення вже міжнародної фінансової піраміди світового лихварства (за якої, як вірно зазначає Е. Гобсбаум, нові кредити надаються з відсотків, отриманих за попередні позики) неминуче

наступає ситуація за якої кредитор уже не може існувати без лихварських надприбутків, позичальник, національну економіку якого придушують боргові зобов'язання, більше не в змозі їх виконувати. Це і породжує *потребу* у «великий дубині» – *військово-імперіалістичній потузі*, за допомогою якої вибиваються борги з держав-клієнтів за фактичного банкрутства вже національних урядів, які підсіли на боргову наркотичну голку (сьогоднішня світова фінансова система з її доларизацією і діяльністю МВФ була просто неможлива без здатності США достатньо довгий час виконувати функцію «світового жандарма»). Вже не кажучи про постійне прагнення потужних економічних гравців перетворити сучасну англо-американську тоталітарну фінансову монополію як мінімум на олігополію.

Звідсіля і зятятість у веденні бойових дій «до переможного кінця». З цього приводу у відомій праці «Світове господарство та імперіалізм» М. Бухарін зазначав: *«Експорт капіталу становить найбільш зручний метод економічної політики фінансового капіталу і найлегше захоплює нові галузі, підкорюючи їх монопольному пануванню «національних» фінансових груп. Ось чому загострення конкуренції між різними державами набуває тут особливо яскравих форм. Так, інтернаціоналізація господарського життя і тут неминуче тягне за собою розв'язання спірних питань вогнем і мечем»* [36, с. 70].

Як відомо, ця праця вплинула і на зміст ленінської розвідки «Імперіалізм як вища стадія капіталізму», де серед головних ознак сучасного імперіалізму згадується переважання вивозу капіталу над вивозом товарів. Втім, на мій погляд, найбільш переконливо зв'язок між фінансовим та військовим типами модерного імперіалізму в процесі міжнародної конкуренції банківського капіталу розкрито у фундаментальній монографії Х. Хальгартена «Імперіалізм до 1914 року».

Причому, на превеликий жаль, навіть через сто років після цієї світової бійні можна констатувати не тільки збереження, а й посилення цих руйнівних процесів глобального лихварства. А віртуально-фінансові схеми надексплуатації справді завжди нерозривно пов'язані загальносвітовою військовою ескалацією.

Хто ж розпочав світову бойню?

Відомий історик М. Покровський, який спочатку встиг побувати у засновниках радянської історичної школи, а потім у антимарксистських ренегатах історії, переконливо доводить, що хоча Росія справді не була готова до широкомасштабних військових дій, цар Микола II постійно коливався, а реформатори на чолі зі М. Столипіним будь-що прагнули уникнути вступу Російської імперії, яка ще не оговталась від ганебної поразки у російсько-японській війні, у новий, вже катастрофічний для неї, воєнний конфлікт, не тільки так звана партія війни, яка складалась із «реакційної воєнщини», а й

об'єктивний стан речей, штовхали імперію до війни проти Австро-Угорщини і Німеччини.

У статті «Причини великої війни» М. Покровський зазначає, що внаслідок постійно зростаючої конкуренції на світовому продовольчому ринку, Росія постійно втрачала надходження від головної статті експорту – зерна, що ставило її економіку на межу катастрофи. Тому єдиним виходом було збільшення цього експорту за демпінговими цінами за допомогою надексплуатації штучно законсервованої російської общини. Адже «за 50 років (1861-1911 рр.) експорт зерна з Росії зріс в більш, ніж 11 разів, причому, якщо в 60-70-ті роки XIX ст. через Балтійські порти вивозилося 54%, а через Чорноморські – 46%, то у 1907 р. по Балтійському морю було відправлено всього 11%, а через Босфор і Дарданелли – 89% хліба. Між тим, зростання німецького впливу в Туреччині, прагнення Німеччини не тільки підкорити собі економіку Османської імперії, а й поширити свій контроль на її збройні сили становили і пряму загрозу Росії: панування Німеччини на берегах Босфору привело б до повної залежності від неї економічного розвитку... Росії...» [37, с. 418-419]. Що, зокрема, свідчить про зростання ролі України і чорноморських портів у складі імперії (яка до того ж продовжувала залишалась житницею уже й за часів радянської імперії).

Більше того, готовність Росії до військового конфлікту з Німеччиною стає ще зрозумілішою, якщо взяти до уваги, що внаслідок італо-турецьких та балканських війн турецький уряд закрити Босфор, завдаючи важкого удару по експортерах російського зерна. «Завдяки низці війн, що почались з 1911 року (італо-турецька, балканська, турецько-грецька тощо) знамениті «проливи» – Босфор та Дарданелли – більшу частину часу були закриті для плавання. Що означало це для російського хлібного вивозу не важко зрозуміти, якщо згадати, що цей вивіз за трьохріччя 1906-1908 рр., наприклад, на 89% йшов через порти Чорного моря. ...Збитки від закриття Дарданелл російський уряд оцінював у 30 млн. руб. щомісячно». І це за ситуації постійного падіння вивозу внаслідок неефективності російського сільського господарства. Причому М. Покровський констатує нерозривний зв'язок паразитичного фінансового капіталу із сировинним експортом. «З гегемонією банків це чудово пов'язується, позаяк ми знаємо, що банки брали активну участь у спекуляції хлібом. І тим не менш, яким би наочним не видавалося це пояснення, тут ми маємо лише найбільш реальний привід війни... Причини ж знаходяться глибше» [38, с. 114].

Наростала і конкуренція з боку більш продуктивного німецького сільського господарства. Ось чому, як свідчить М. Покровський, саме Росія, знов-таки, прикриваючись гаслами про слов'янське братерство, фактично нацькувала Сербію на Австро-Угорщину, віддаючи собі звіт у тому, що у війну вступить і Німеччина, у поразці якої були зацікавлені і Франція, що прагнула зберегти колонії та повернути Ельзас і Лотарингію з їх природними покладами, і Велика Британія. Остання ж, окрім всього іншого, через зростання німецького військового і торгівельного флоту ризикувала втратити свій статус «володарки

морів» (згадаймо знамениту тезу одвічної британської геополітики: «хто володіє морями, той володіє світом»). Тобто, під всіма слов'янофільськими міфологічними мареннями про Росію як третій Рим, що покликаний звільнити православний Константинополь, насправді приховувався геоекономічний інтерес – володіння середземноморськими протоками для виходу торгівельного флоту з Чорного моря.

Вищезгадана критична залежність від сировинного експорту виникла тому, що в російській імперії, попри всі декларовані здобутки цивілізації та сучасної економіки, продовжували панувати механізми надприбутку, що базувались на надексплуатації безпосереднього виробника та вивозі відновлюваних і невідновлюваних ресурсів у розвинені країни під гаслом «не доймо, але вивеземо», яке нерідко трансформувалось у зловісну формулу «помремо (від недоїдання), але вивеземо» (як відомо, «нафтою і газом», тобто головним експортним товаром у царській Росії було зерно на той час). Спираючись на дослідження того ж М. Покровського, Б. Кагарлицький пише: «Активний торгівельний баланс можливо було підтримувати лише вивозом хліба з країни. У середині 80-х років вивозили 17% від загального виробництва зерна, на початку 90-х – уже чверть. При цьому світові ціни падали. Зростання вивозу повинно було перекрити зниження, але російський експорт, що зростав, сам давив на світовий ринок, погіршуючи становище» [39, с. 389]. Виникало зачароване коло: задля виплати боргів, підтримки золотого карбованця, без якого неможливо було отримати кредити та хоч якось розвивати промисловість, влада зберігала архаїчні кріпосницькі форми експлуатації, а це, своєю чергою, вело до розорення села, збільшувало соціальне напруження і готувало революцію 1905-1907 рр. [39, с. 402-403]. Надбудовою над цією все ще по суті здебільшого кріпосницькою системою праці був уже безмежно zdegradований в інтелектуальному та моральному відношеннях царизм [40].

Зокрема, паразитичний верхній прошарок російського суспільства потребував величезних фінансових ресурсів для підтримання свого надвисокого рівня життя на тлі тотально зубожілого населення (і тут аналогії з сучасним станом путінської Росії також, як то кажуть, напрошуються самі собою). А це означає, що *російський правлячий паразитичний клас за великим рахунком був не зацікавлений у реальній динамічній модернізації імперії, яка б неминуче невдовзі призвела до його усунення від влади. У цілому його влаштовувало отримання надприбутків за рахунок вивозу зерна, пов'язаного з надексплуатацією селянства, адже модерними управлінськими стратегіями цей прошарок не міг оволодіти в принципі (і, знов таки, тут напрошуються паралелі з якістю економічної та політичної квазіеліти на пострадянському просторі). Якщо ж далі проводити аналогії з нинішнім часом, зокрема кредитуванням МВФ задалегідь злочинних правлячих режимів на пострадянському просторі, то особливо показовим є те, що міжнародні фінансисти, як це було і за часів Наполеона, і на етапі підготовки Першої світової війни, всіляко підтримували реакційний*

царський режим, що був запорукою перманентно стагнаційного, а отже, кредитозалежного стану Росії. «Сприяючи капіталістичній індустріалізації країни, іноземні капітали водночас всіляко підтримували самодержавство, головну перешкоду на шляху економічного та соціального прогресу» [41, с. 74].

Саме обранням фінансово залежної моделі капіталістичного квазірозвитку і була обумовлена чергова переорієнтація Росії на своїх традиційних партнерів із світосистемного ядра, майбутніх творців «Антанти» – Велику Британію та Францію, що неминуче призвело до її віддалення від Німеччини. І це за умови, що на протилежність до франко-англо-бельгійського капіталу, який передусім прагнув отримати надприбутки за рахунок загону країни позичальника у боргову кабалу (як це сьогодні робить МВФ), співпраця з Німеччиною *відкривала Росії шлях національного економічного розвитку* і подолання статусу якщо не периферійної, то, принаймні, напівпериферійної імперії. Адже на протилежність до світових лихварів «німецькі підприємства не тільки випускали готову продукцію та збували її в багатьох регіонах Росії, а й вивозили за кордон» [42, с. 38], розвиваючи російську промисловість. Німецькі «інвестиції сприяли створенню низки промислових галузей, без яких неможливою б була індустріалізація країни: гірсько-металургійна, машинобудівна, електротехнічна, хімічна» [42, с. 40].

І навпаки, завдяки «щиросердній» допомозі спочатку Франції, а потім Великій Британії «до Першої світової війни Російська імперія за загальною сумою держаного боргу займала друге місце після Франції, а за розмірами державного боргу була першою у світі...» [43, с. 69]. Більше того, «до 1917 року Росія стає найбільшим позичальником у світі, на якого припадає приблизно 11% обсягу світового боргу...» [43, с. 68].

Причому процес втягування Росії на економічну орбіту антинімецької коаліції не тільки з лихварськими, а й з військово-політичними намірами, розпочався ще у XIX ст. Адже Петербург почав отримувати позики на паризькій біржі ще з кінця 80-х рр. XIX ст. Загальна сума позик у 1889-му та 1891-му роках склала близько 6 млрд. 500 млн. франків! Причому показово, що левова частка банківських операцій (більше 5 млрд. франків) з надання Росії кредитів здійснювалась банківською групою французьких Ротшильдів, які з часів Наполеона прославились своєю здатністю отримувати надприбутки завдяки війнам та іншим кризовим станам, в які потрапляли країни Європи [44, с. 52].

Далі борговий зашморг у «кращих» традиціях нинішньої системи фінансового імперіалізму, становлення якої відбувалось саме напередодні Першої світової війни, почав швидко затягуватись: «...фінансовий агент в Парижі умовив голову фінансового дому Ротшильдів приїхати до Росії і влаштував йому зустріч з Миколою II. Наслідком цього стало переміщення з 1896 р. російських цінних паперів (облігацій) з Німеччини у Францію. Процес цей віддзеркалював... посилення франко-російського військово-політичного зближення (формування Антанти)...» [45, с. 151].

Вельми показово, що саме на початку 80-х років XIX ст., тобто фактично водночас з отриманням перших французьких позик, Росія, вже контрольована французьким капіталом, розпочала з Німеччиною митну війну, спрямовану на віддалення від неї, внаслідок чого уже у 1887 р. імпорт з Німеччини знизився з 46% до 27%. Самі позики були перед усім обумовлені витратами, що виникли під час Російсько-турецької війни, яка, між іншим, значною мірою була обумовлена прагненням Великої Британії зіштовхнути Росію з Османською імперією задля ослаблення (а значить і збільшення фінансової залежності) обох імперій. А вже наприкінці XIX ст. майже вся російська банківська система належала іноземцям [46, с. 589].

А далі вже повна фінансово-економічна залежність від своїх геополітичних хазяїв неминуче вела Російську імперію до загибелі. Адже її наслідком стало засилля іноземних монополій в економіці країни, внаслідок чого величезні надприбутки, що не стільки інвестувались у розвиток російської економіки, скільки виводились за кордон: «У 1900 р. іноземні вкладення склали 45% всього акціонерного капіталу в країні. Іноземні капіталісти щорічно вибивали з Росії величезні суми в якості відсотків за кабальними позиками, що були надані царському уряду. За потурання царизму англійські, французькі, бельгійські монополії захоплювали основні галузі важкої промисловості Росії, її багаті природні ресурси» [47, с. 111].

І саме через свою величезну заборгованість, абсолютно не готова економічно і політично до війни Росія була вимушена йти у фарватері Антанти: «Своєрідність становища Росії в системі світового імперіалізму полягала в тому, що вона, з одного боку, була однією з «великих грабіжницьких держав», що боролися за поділ та переділ світу, а з другого, – сама виступала об'єктом активних інвестицій фінансового капіталу найбільш багатих імперіалістичних держав. Для фінансового капіталу західноєвропейських держав Росія з її невичерпними запасами сировини та дешевою робочою силою була сферою найбільш вигідного розміщення капіталу. Тенденція зростання імпорту іноземного капіталу залежала і від витрат держави на бюрократію, військові потреби, що зростали. До 1914 р. державний борг Росії досяг 4,5 млрд. руб. До 35% боргу за державними й гарантованими позичками використовувалось у невиробничій сфері. Причому ввіз іноземного капіталу до Росії мав яскраво виражений кабально-лихварський характер. Більш 80% ввезеного капіталу розміщувалось у державні позички, що робило царизм все більш залежним від європейського грошового ринку» [37, с. 305-306].

Як наслідок, протягом 1881-1913 рр. Росія виплатила в рахунок погашення відсотків з позик та взятих кредитів 5 млрд. руб., втративши при цьому велику частину свого золотого запасу, що складало у 1,5 рази більше, аніж вона отримала від закордонних інвесторів [48, с. 11]. Отже, переорієнтувавшись на світову банківську олігархію на початку XX ст., Росія вдруге після розриву союзу з Наполеоном, прогавила можливість уникнути сировинної залежності та

статі на шлях самостійної економічної модернізації завдяки економічному співробітництву з Німеччиною.

Звідсіля цілком справедливий концептуальний висновок про те, що знаходячись практично у статусі напівколонії, «Росія вступила у Першу світову війну не тільки за власними спонуканнями і мотивами, але й під впливом англійського та французького капіталу, що прив'язав її (за допомогою позик, інвестицій тощо) до своєї колісниці ще задовго до Першої світової війни; по-друге, економічна залежність Росії від своїх старших партнерів – Англії та Франції – дозволяла останнім нав'язувати їй в ході війни, особливо за позики, що надавались, та поставки зброї, такі умови зводили нанівець її самостійну роль у цій війні та примушували Росію воювати не стільки за свої імперіалістичні, скільки за чужі інтереси» [49].

Причому, військову промисловість також переважно контролював іноземний капітал, націлений перш за все на отримання надприбутків, внаслідок чого темпи виробництва зброї та боєприпасів знижувались, знижуючи і боєздатність імперії [50, с. 631]. Тому зовсім не дивно, що апологетично налаштовані сучасні російські історики у своїх оцінках причин переорієнтації Росії від співробітництва з Німеччиною на кабальний «союз» з англо-французьким банківським капіталом, часто суперечать самим собі, з одного боку, визнаючи, що «перевага німецьких інвестицій полягала в тому, що вони, були переважно прямими, у той час як французькі переважно фінансовими» [51, с. 232], а, з іншого, підтримуючи вимоги розірвати підписану завдяки зусиллям Вільгельма II у 1894 р. на 10 років російсько-німецьку торгівельну угоду, яка буцімто заважає розвитку вітчизняної промисловості та торгівлі [51, с. 238].

Насправді, проти співробітництва з Німеччиною виступало англо-французьке компрадорське лобі, для якого власні комерційні інтереси були набагато вище за російські (не випадково, проти розриву договірних стосунків з Німеччиною виступав відомий ліберал С. Вітте і правий консерватор П. Дурново).

Але й це ще не все, фактично напередодні небаченої військової катастрофи, саме за допомогою фінансового зашморгу, Росію буквально примусили взяти на себе офіційні зобов'язання не просто вплутатися у збройний конфлікт на стороні Антанти, а й воювати з використанням всього свого військового потенціалу (тут пригадується як Британія заплатила Олександрю I за участь у війні з Наполеоном за таксою 250 тис. фунтів стерлінгів за 100 тисяч боєздатного війська). Більш конкретно: саме після отримання у 1906 р. величезної довгострокової позики від Франції розміром у 1200 млн. французьких франків, обумовленої катастрофічним станом імперії після поразки у війні з Японією, до тексту військово-політичного франко-російського союзу 1891 року було внесено поправки, згідно з якими, у разі нападу Німеччини на Францію, Росія зобов'язувалась виставити не 800 тис. солдатів,

як це передбачалось раніше, а «все військо, яким володіє» (що перевищувало чисельність французької армії втричі) [52].

Таким чином, економічними та військово-політичними засобами, черговий раз використовуючи для цього Російську імперію, світові фінансово-імперські монополісти фактично загнали Німеччину в економічну блокаду, внаслідок якої вона не могла реалізувати конкурентні переваги своєї економіки на зовнішніх ринках з метою мирного «економічного проникнення», що придушувало її промисловість і, водночас, вони ж створювали для Другого Рейху реальну загрозу війни на два фронти з катастрофічними для свого головного геоекономічного суперника перспективами.

Причому особливо важливо зазначити, що союзницькі стосунки з Росією у війні проти Німеччини зовсім не завадили її фінансовим кредиторам і надалі заганяти Росію у жахливу боргову пастку, щоб максимально нажитись за її рахунок. Отже, згорнувши економічне співробітництво з німецьким капіталом, переважно спрямованим на розвиток реального високотехнологічного сектору за допомогою прямих інвестицій до російської економіки на користь кредитування англо-франко-бельгійського банківського позичкового капіталу, що орієнтувався на отримання передусім лихварських надприбутків, імперія Романових черговий раз обрала екстенсивно-застійний алгоритм свого існування, що неминуче мало закінчитися її крахом.

Тому коли М. Покровський писав про ініціативу Росії з розв'язування війни, пов'язану передусім з мотивом будь-як збереження морських транспортних шляхів хлібного експорту, він все ж недооцінював ще один потужний чинник, до речі, нерозривно пов'язаний з так званою проблемою проливів. Йдеться про фінансову залежність Росії від своїх «союзників», що дозволяла країнам Антанти натравлювати Росію на Австро-Угорщину та Німеччину з метою реалізації власних геоекономічних інтересів та штовхала Росію до продажу ще більших обсягів зерна за демпінговими цінами.

Втім, і сам М. Покровський в процесі аналізу передумов Першої світової війни був вимушений визнати, що глибинні причини війни були обумовлені далеко не тільки одними геополітичними намірами контролю над Босфором та Дарданеллами з метою забезпечення безперебійного експорту зерна з чорноморських (українських) портів Російської імперії: «...говорити лише про російський імперіалізм було наполовину вирішенням завданням. Уже з кінця XIX століття ми маємо російсько-французький імперіалізм. На континенті Європи він стояв проти німецького імперіалізму: англійський імперіалізм був «третім, що радіє в цій суперечці» [38, с. 147]. Тому історик зазначає: «зрозуміло одне: величезна участь не-російських капіталів у російському господарстві мала виводити його з національних меж і примушувати розділити долі світових кон'юктур» [38, с. 139].

Справді, без будь-яких «сараєвських інцидентів», тобто замаху сербських терористів на австрійського ерцгерцога, за якими на думку М. Покровського

також стояла Росія, Франція та Британія штовхали вільгельмівську воєнну еліту до розв'язання війни. Адже після створення Антанти: «якщо навіть не брати до уваги жахливе ускладнення, що могло виникнути у разі англійського втручання, німецький імперіалізм був приречений на поразку, вимушений протистояти комбінованій потузі Франції та гігантської Російської імперії, яка на противагу німецькій індустріальній державі з її... браком робочої сили черпала поповнення з багатого людського резервуару. З того часу, як Росія приступила до систематичного навчання все нових військових частин – влітку 1914 року під прапором «російської армії мирного часу» уже знаходилось 1,8 млн. людей, – співвідношення сил між Німеччиною та її противниками постійно змінювалось не на користь Німеччини. Цей безсумнівний... розвиток міжнародних відносин складав вкрай серйозну загрозу для всезагального миру» [50, с. 638].

Якщо додати до цього, що, як пише О. Зайончковский у двотомній роботі «Перша світова війна 1914-1918 рр.», сили одного флоту Англії переважали силу військових флотів всіх центральних держав, а англійський та французький флоти мали повну можливість діяти спільно, блокуючи німецький флот (що фактично і відбулось), то стає зрозумілим, що подібне співвідношення збройних сил не могло не штовхати німецький генералітет до дій на випередження, аби наносячи удар першою, їх країна хоча б мала перевагу в ініціативі ведення бойових дій і можливість забезпечити собі тил, спробувавши розгромити погано озброєну російську армію.

Як відомо, аналогічна необхідність війни на два фронти, з якою першим зіткнувся Наполеон, потім стала непідйомною у ресурсному відношенні і для гітлерівської Німеччини (незважаючи на її розгромні перемоги над Червоною Армією). А вже після Другої світової війни між молотом фінансово паразитичного капіталізму та радянського імперіалізму опиняться деголівська Франція, ерхартівська Німеччина; тітовська Югославія (внаслідок чого був інспірований розпад цього державного утворення); нарешті сучасні країни Східної Європи, які задля власного виживання за умов проведення Євросоюзом згубної політики по-суті неконтрольованого глобалізму, вимушені загравати з Росією [53].

Про те, яким нерівноправним членом Антанти з самого початку була Росія свідчить те, що після початку війни, Франція, що мала на своїй території основну суму російських золотих запасів, призначених для виплат за кредитами, наклала мораторій на ці активи, вимагаючи від Росії, щоб за рахунок урядових вкладів обслуговувались не тільки державні позики, але й приватні. «Неймовірним виглядало і те, що союзник, а не ворог, запровадив заборону на використання російських грошових заощаджень. Міністерство фінансів не могло сплатити перших воєнних замовлень за кордоном. Окрім потреб воєнного відомства валюта була потрібна для приватної промисловості і торгівлі» [54]. Як наслідок Росія, що не могла фінансувати воєнних замовлень

(передусім зброї та боєприпасів), заплатила за заморожування своїх авуарів за кордоном, сотнями тисяч життів своїх підданих.

Врешті-решт, будучи зацікавленою в участі Росії у війні, яка, між іншим, забрала життя приблизно у 600 тис. українців, вже Велика Британія, відкрила кредити для імперії й під час Першої світової війни. Наслідки цієї «допомоги» були вражаючі: складаючи на початок 1914 р. приблизно 9 млрд. руб., на перше липня 1917 р. зовнішній борг Росії сягнув позначки 43,9 млрд. руб., а на початок 1918 р. трохи не дотягнув до фантастичної цифри у 60 млрд. руб. золотом! [55]. Причому вимога сплати всіх боргів за будь-яких обставин не підлягала перегляду (як відомо, часткове погашення французьких цінних паперів у розмірі 400 млн. дол. з метою покращення стосунків з Заходом, було здійснене навіть урядом М. Горбачова).

А це означає, що заради збереження свого боржника – Російської імперії – Антанта в принципі не могла піти (і не пішла) на надання незалежності Україні, чим, між іншим заклала додатковий геополітичний чинник, що сприяв Другій світовій війні.

Взагалі, геополітична конфігурація, що виникла в Європі завдяки Версальській системі, за якою Україну було розділено по живому, була не стільки фіксацією кордонів титульних етносів, що претендували на власну державність після розпаду Австро-Угорської імперії, як це сьогодні нерідко пишуть у вітчизняних підручниках, скільки цілком свідомим створенням часто штучних кордонів з метою збереження Російської імперії, яка б знову загрожувала Німеччині, або, в крайньому випадку, вибудовуванням «санітарного кордону» проти більшовицької Росії.

Хоча насправді подібний антибільшовицький «Східний вал» був би набагато міцнішим, якби до його складу увійшла незалежна Українська держава. Адже у разі утворення країнами Східної Європи спільного військово-політичного Союзу нацистська Німеччина навряд чи наважилась напасти на Чехословаччину і Польщу.

З іншого боку, версальське приниження Німеччини і, як наслідок, спроба підтриманого більшовиками комуністичного перевороту у знекровленій війною країні, фактично призвели до виникнення нацизму, який фактично став екстремістською (а іншої і не могло бути за тих історичних умов) реакцією на зазіхання як фінансово-паразитичного ультралібералізму, так російського комунізму (що, між іншим, завжди підкреслювали у своїх програмних працях як Гітлер, так і головний ідеолог Третього Рейху – А. Розенберг, будуючи всю свою пропаганду на боротьбі водночас проти єврейського банківського капіталізму та російського більшовизму). Взагалі символічно, що спроба захоплення влади комуністами з метою встановлення радянської влади в Німеччині та Версальський договір припали на один і той самий 1919 рік.

Сучасне: продовження минулого чи початок майбутнього?

Звичайно не можна заперечувати, що напередодні Першої світової війни активізувались спроби перетворити ті чи інші етноси у територіальному складі конкурентів за європейську гегемонію – Російської, Австро-Угорської, Османської та Німецької імперій – у своєрідних троянських коней, або п'яту колону, покликану підірвати зсередини свого геополітичного конкурента, що не тільки реально посилювало різні сепаратистські рухи, а й реанімувало справді архаїчну етноцентристську міфологію великодержавності, так званих пан-рухів, в основі яких лежало вже прагнення не новітнього державотворення, а імперська ілюзія власної гегемонії принаймні у Східній Європі (згадаймо хоча «братню» допомогу Росії Сербії проти Австро-Угорщини та Болгарії проти Туреччини).

Втім, конфлікти на етнічному ґрунті і до того не одне століття розпалювали імперські європейські метрополії за старим як світ принципом «розділяй і владарюй» (на жаль, і сьогодні територіальні претензії її сусідів до України все більше затуляють нагальну необхідність східно-європейської консолідації для протистояння будь-яким реакційно-імперським зазіханням). А багатолітня практика дискримінації етносів, що перебували в складі європейських імперій, багато з яких, за нормального еволюційного розвитку стадіально-цивілізаційних процесів у Європі, на той час були потенційно готові до набуття культурно автономного статусу в складі більш чисельних титульних державотворчих етносів і новітніх держав федеративного типу, безумовно справила вкрай негативний вплив на можливість конструктивної федералізації Східної Європи.

Але і тут потрібно взяти до уваги, що останні десятиліття перед Першою світовою війною зростанню воєнно-політичної напруги у Центрально-Східній Європі, знов-таки, сприяла фінансово-імперіалістична політика основних на той час країн світосистемного ядра по відношенню до так званої периферії, безпосереднім наслідком якої стало посилення економічних негараздів і як наслідок – соціально-політичної нестабільності та проявів екстремізму в новоутворених балканських країнах: «Більшість сучасних балканських історіографів наголошують, що відсталість регіону напередодні Першої світової війни була спричинена тогочасними зовнішніми впливами: слабкість місцевої інфраструктури зумовлювалася ще наслідками османського правління, однак надалі національні економіки не могли розвинутися через імперіалізм та експлуатацію з боку інших європейських держав. ...До 1914 р. загальна сума боргу балканських країн далеко переросла рівень їхнього національного багатства: Болгарія боргувала 850 млн. франків, Сербія – 903 млн. франків, Румунія – 1,7 млрд. франків, а Греція – 1,25 млрд. франків. Відсоткові виплати по цих позиках незабаром стали забирати суттєву частину національного валового продукту цих держав» [56, с. 33].

Якщо ж говорити про розпалювання небезпечного агресивного шовінізму на Балканах, то безсумнівно, що його здійснював у своїх інтересах все той же паразитичний капітал, в тенетах якого опинились країни цього регіону. «Таким чином, французька військова промисловість до самого кінця утримувала свої позиції в Сербії, інтереси французької воєнної індустрії, інтереси французького позичкового капіталу, що притікав у Белград через Франко-Сербський банк, та, нарешті, союз Франції з Росією – такими були три основні сили, на які перед війною спирався французький імперіалізм як в Сербії, так і скрізь на Балканах. Разом з тим, завдяки балканським війнам та підтримці французького капіталу сербський шовінізм і націоналізм посилювались до такої міри, що невдовзі Франція не могла задовольняти попит на зброю» [50, с. 642-643].

Тобто, щодо так званих недержавних або «неісторичних» націй або етносів Центрально-Східної Європи, а також перерахованих новоутворених східноєвропейських держав, які багато в чому отримали свою державність в процесі геополітичних маніпуляцій європейських імперій, то їхній затятий етноцентризм та агресивність, яка справді дає підстави говорити про Балкани як про порохову діжку Європи, то вона була обумовлена не тільки імперськими зазіханнями тієї ж Австро-Угорщини, Росії, та Османської імперії, а й штучним гальмуванням економічного та духовного розвитку цього регіону в складі все тих же напівпериферійних імперій у попередні, як мінімум, сто років та, не меншою мірою, тим новим типом паразитичного гегемонізму, який отримав назву «фінансовий імперіалізм».

Звідси висновок: проблема не в тому, що В. Вільсон прагнув реалізувати після Першої світової війни задекларований принцип самовизначення націй, який і сьогодні часто оцінюється західними націологами виключно як головний ідеологічний концепт агресивного «племінного націоналізму», що начебто привів до двох світових воєн, а в тому, що цей принцип був реалізований в дуже урізаному і деформованому вигляді [57].

Насправді ж у Версалі та Тріаноні право націй на утворення самостійної держави значною мірою було лише деклароване, а в реальності реалізовано проект геополітичних буферних зон, спрямований передусім на захист інтересів країн-переможців. Заблокувавши процеси нормального націотворення, ця нова геополітична конфігурація справді лише посилювала національний екстремізм у Східній Європі. «Отже, ідея самовизначення застосовувалася лише вибірково, або для посилення прямого удару територіальній цілісності Центральних Держав та більшовицької Росії, або задля створення «буферних держав», залежних від «західної» європейської підтримки. Ці держави мали в майбутньому запобігти німецькій експансії на схід (Польща) та південь (Чехословаччина та Югославія), або ж просуванню Росії на захід (Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва). «Буферні держави» мали бути достатньо сильними, аби виконати це завдання. Стосовно Чехословаччини та Югославії

це завдання потребувало радше федеративного, поліетнічного устрою, ніж етнічно спаяних геополітичних утворень» [58, с. 190].

Взагалі, геополітична конфігурація у вільсонівській інтерпретації припускала існування 26 (а у перспективі ще більшої кількості) самостійних суб'єктів федерації у Європі, а так звані, малі або неісторичні нації і народності, мали утворити або нові конфедеративні об'єднання чи увійти до складу титульних націй на правах автономій, або просто бути асимільовані. А етнокультурна самобутність цих народностей, які до того ж піддавались багатолітній дискримінації у складі європейських імперій, у даному випадку розглядалась скоріше як перешкода для об'єднання у єдиний національний ринок, аніж перевага.

Що ж до України, то, як було показано вище, внаслідок переважно фінансово-паразитичних мотивів держав-переможців, нашу державу було фактично насильницьки залишено у складі тепер уже більшовицької імперії.

Все це, насправді, суперечить уявленням про культурний федералізм, який, завдяки етно-культурному багатомайттю, і є основою державотворчого потенціалу будь-якої політичної нації, у тому числі передбачаючи її територіальний поділ не за принципом політичної та економічної уніфікації, а на засадах історико-культурних традицій (що є вкрай нагальним і для України, адміністративно-територіальний поділ якої має здійснюватися не за «областями» або «регіонами», а за етно-культурними автономіями – землями [59]).

Але намагаючись приховати за гуманістичною ідеєю права націй на самовизначення власні геополітичні та геоekonomічні інтереси країни переможці фактично досягли протилежного результату. Адже незважаючи на відчайдушні прагнення переможців за допомогою версальського безпрецедентного пограбування Німеччини раз і назавжди позбавити її статусу хоча б європейського економічного лідера, саме в силу існування величезного техніко-економічного та наукового (а значить і потенційно воєнного) потенціалу цієї держави та відсутності великих руйнувань на її території, де не велись бойові дії, виконати це завдання не вдалось. «Ні в абсолютних, ані у відносних термінах Німеччина не була послаблена до тієї міри, яку часто припускали у 20-ті роки. В абсолютних термінах промислові та транспортні ресурси Німеччини лишилися переважно незайманими, тому що Перша світова війна не розгорнулася на її території. У відносних термінах територіальне упорядкування, стверджене на національному принципі, як наприклад, це сталося у 1919-1921 роках, фактично залишило Німеччину другою європейською країною після Росії» [60, с. 13].

Більше того, спроба створити на Сході Європи свого роду філіал Антанти (згадаймо хоча б спробу організації так званої Малої Антанти шляхом об'єднання Чехословаччини, Югославії, Румунії, яке насправді більшою мірою носило антиугорську, аніж антигерманську спрямованість), який би одночасно

дозволяв стримувати як можливі чергові реваншистські зазіхання як Німеччини, так загарбницькі наміри Радянського Союзу фактично призвели до протилежних результатів. «Центральна позиція Німеччини лише посилювалась цими змінами. Саме існування цих новітніх незалежних, але дуже вразливих держав Східно-Центральної Європи, узаконених західними союзниками-переможцями, схилило політичний та дипломатичний баланс на користь Німеччини. Це (а) перш за все створювало буфер проти повені більшовицької революції, (б) потім спонукало радянську Росію до співробітництва з Німеччиною у 20-ті роки, а згодом і розпаду цього регіону 1939-1940 років і (в) максимально розладнало зусилля радянсько-західної співпраці, спрямованої проти нацистської Німеччини наприкінці 30-х років, оскільки Захід тоді утримувався у своїх зобов'язаннях щодо тих держав від того, аби розрахуватись з Радянським Союзом за таке співробітництво, жертвуючи справжньою незалежністю Центрально-Східної Європи» [60, с. 13-14].

Отже, внаслідок імітації процесів реального націотворення на території Східної Європи з метою створення на континенті додаткової воєнно-політичної противаги своїм потенційним майбутнім противникам, Англії і Франції не вдалось вирішити завдання європейської демілітаризації. Адже, з одного боку, на частині території новостворених незалежних держав проживали етнічні німецькі меншини, а самі ці території донедавна входили до складу Другого рейху. З іншого – частина або вся територія нових суверенних країн довгий час входила до складу Російської імперії, правонаступником якої де факто став СРСР, який за короткий час свого існування вже встиг налякати як мінімум Польщу, Румунію і Прибалтику своїми експансіоністськими зазіханнями під гаслами експорту світової пролетарської революції. Як наслідок, склалась абсурдна ситуація зачарованого кола: західні гаранті територіальної цілісності країн і непорушності кордонів у Європі, після своєї мюнхенської зради Чехословаччини, були вимушені підтримувати союзницькі стосунки з новими країнами Східної Європи, тим самим позбавляючи себе можливості укласти антигітлерівський пакт з СРСР, а ці країни (в тому числі і Польща) не тільки не бажали навіть тимчасово надавати радянським визволителям своєї території для воєнної протидії Гітлеру, а створивши воєнні націоналістичні диктатури, таємно і навіть відкрито почали співробітничати з нацистами. Більше того, «побоювання Росії та комунізму з боку Східно-Центральної Європи тривало в роки війни та німецької окупації. Згодом внаслідок цих побоювань кілька рухів після першого етапу опору врешті решт схилились до співробітництва з окупантами» [60, с. 16]. Тим більше, що загальноєвропейську нестабільність постійно посилювали взаємні територіальні претензії і економічні негаразди в Східній Європі, що нацисти нерідко використовували на свою користь.

Отже, альтернатива двом тоталітарним монстрам, які прагнули світового панування виявилась позірною. «Ця альтернатива також заперечувалась численними поділами та суперництвами, які породжувались обопільними

територіальними вимогами, утисками етнічних меншин, соціально-економічними злиднями, взаємно роздратовуючими національним психологіями та відвертою політичною короткозорістю. Ці фактори трансформували внутрірегіональні стосунки на арену боротьби та полегшували гітлерівську програму завоювань. навряд чи є перебільшенням вважати, що як загальне правило у міжвоєнній Східно-Центральній Європі спільні кордони спричиняли ворожі відносини. таким чином. «звинувачення» у зраді регіональної незалежності має адресуватися власним фундаментальним слабкостям, нестабільності інститутцій та безвідповідальності урядів, так само як і активним та пасивним провинам великих держав» [60, с. 17-18].

Доводиться визнати, що подібне потворне трактування історичної справедливості права націй на самовизначення *негайно запустило процес воєнної ескалації, що неминуче мав завершитись новою світовою воєнною катастрофою*. Зокрема, перед реальною загрозою чергової бійні між традиційними воєнним супротивниками, у новостворених східноєвропейських країнах перемогли авторитарні націоналістичні диктатури. У Польщі, за керівництва Й. Пілсудського, відбулось формування новітнього імперського синдрому, що знайшов прояв у планах створення Великої Польщі від Балтійського до Чорного моря та навіть отримання нею заморських колоній, що не забарилось проявитись у проведенні міжнародної політики, внаслідок якої у жовтні 1920 р. відбулось військове захоплення Польщею міста Вільнюс і Вільнюського краю у Литви, на що союзники заплющили очі, узаконивши цю анексію 15 березня 1923 року на конференції послів Англії, Франції, Італії та Японії.

Знов таки, фактично під прикриттям Антанти, користуючись тим, що у 1921 р. у Німеччині відбулась урядова криза поляки 3 травня 1921 р. знову ж таки застосовуючи військову силу захопили частину Верхньої Сілезії. Далі, незважаючи на «диво на Віслі», коли у вирішальній битві радянсько-польської війни 1919-1921 рр., у результаті якої Польська Республіка зуміла відстояти свою незалежність, завдавши поразки військам Радянської Росії, у тому числі завдяки тому, що на боці Польщі виступили українські військові з'єднання УНР, не погоджуючись із «лінією Керзона», яка встановлювала східний кордон Польщі за принципом етнічного домінування, 25 квітня 1920 р., польські війська захопили частину українських та білоруських земель, зрадивши своїх недавніх союзників у боротьбі з більшовицькою навалою. А потім, з метою заручитись підтримкою Німеччини перед загрозою з боку Радянського Союзу почалось загравання Польщі з гітлерівським режимом, в руслі якого була і категорична відмова пропустити війська Червоної Армії через свою територію, для буцімто надання допомоги зраженій внаслідок Мюнхенської змови Чехословаччині.

Все це навіть дає підстави антиукраїнські налаштованим авторам оцінювати надання Антантою незалежності не лише Польщі, а й Фінляндії, Латвії, Литві,

Естонії, лише як розпалювання сепаратизму на окраїнах царської Росії з метою її ослаблення і заявляти про хибність рішення про створення незалежних держав, раніше окупованих Російською імперією (з одночасним з виразним підтекстом щодо неправомірності нинішнього існування незалежної України).

Дуже показово і, на жаль, повчально в контексті реакції західних гарантів територіальної цілісності України в обмін на наше добровільне ядерне роззброєння згідно з Будапештською угодою, що деякі західні історики і сьогодні головну хибу версальско-тріанонівського поділу Європи в тому, що ці їх договірні гарантії виступити на захист щойно утворених держав у разі спроби агресії проти них тієї ж Німеччини (йдеться насамперед про Чехословаччину і Польщу, що, як відомо, стали жертвами Мюнхенської змови), вважають, що ці угоди зашкодили співробітництву з СРСР проти гітлерівської Німеччини, позаяк позбавляли Францію та Велику Британію можливості не реагувати на окупацію Польщі Третім Рейхом та сталінським режимом [61].

Хоча насправді, головною метою Британського прем'єра Н. Чемберлена після того, як стало зрозуміло, що політика умиротворення не принесла Європі миру, було зовсім не прагнення надати Польщі реальну воєнну допомогу, а лише намагання запобігти ще більш тісному співробітництву Польщі з нацистською Німеччиною, що створювало для останньої міцний тил у разі нападу на Францію та Велику Британію. Як відомо, все це закінчилось змовою між сталінським та гітлерівським режимами, німецьким вторгненням значно більшими силами, аніж розраховували поляки на їх суверенну територію, офіційним початком Другої світової війни і наступним поділом Польщі за пактом Молотова-Ріббентропа. А потім Гітлер таки розпочав війну проти західної коаліції.

На превеликий жаль, після Другої світової війни під тиском хибних ідеологічних неоімперських стереотипів як радянського Сходу, так і квазіліберального Заходу, в гірших традиціях Версалу та Тріанону знову було обрано все той же принципово невірний шлях національного будівництва у Східній Європі. Замість того, щоб створити належні передумови для взаємної інтеграції титульних і нетитульних етносів та навіть національних меншин на засадах загальнонаціональної патріотичної консолідації, при формуванні післявоєнної Європи країнами-переможцями проводилась абсолютно деструктивна політика штучного створення у Східній Європі «повноцінних» максимально моноетнічних держав класичного капіталістичного взірця. Адже з точки зору лібералізму, для якого, за великим рахунком, саме націоналізм є головним винуватцем двох світових війн, комплекс заходів, спрямованих на послаблення міжетнічної напруги та розвиток великих національних ринків, мав би забезпечити створення передумов для подальшої глобалізації та виникнення так званої Пан-Європи.

Саме тому у Статуті ООН, були прописані міжнародні стандарти прав і свобод людини без різниці раси, статі та мови, але так і не були згадані

національні меншини. А також, не дивлячись на створення при ООН підкомісії з попередження дискримінації та захисту прав меншин, навіть у загальній Декларації прав людини (1948 р.), де проголошувалось, що всі люди мають однакове право на захист від дискримінації, не згадувались права національних меншин. Тому, якщо говорити про історичні долі Центрально-Східної Європи, то прихований за гаслами про право націй на самовизначення шовінізм, спрямований на глобальне економічне домінування, саме в процесі підготовки ялтинських і потсдамських рішень зіграв вкрай негативну роль. «Втіленню в життя демократичних принципів післявоєнного переустрою була покликана слугувати Організація Об'єднаних Націй (ООН). ...В основу інтенсивних повторних переселень в регіоні було покладено принцип гомогенної, мононаціональної держави, що дозволяв, як уявлялось, силовими методами позбавитись національних протиріч та пов'язаних з ними проблем, полегшити вирішення завдань міжнаціональних відносин. Нові державні кордони в багатьох випадках співпали з рубежами етнічного розселення, меншини значно скоротились, а етноконфесійне прикордоння якісно видозмінилось» [62, с. 48].

Подібне принципово невірне бачення призвело до того, що на основі рішень, прийнятих в Ялті і Потсдамі, у повоєнні роки в Європі почались масові депортації, і навіть примусові заходи зі зміни національної ідентичності, причому не тільки німців, а й угорців, українців, білорусів, поляків та представників інших народностей, в яких однаково активну участь брали як тоталітарний Радянський Союз, так і самі лідери країн Східної Європи, фактично заохочувані західними переможцями у Другій світовій війні. Наслідком цієї згубної антинаціональної політики стала депортація та репатріація сотень тисяч німців, угорців, словаків, українців, поляків у повоєнний час. А тому реалізація політики «зустрічних переселень» на практиці нерідко значною мірою означала не що інше, як етнічні чистки, а значить безумовно призводила до ущемлення прав, національних меншин, які і до того зазнавали утисків протягом століть і появи нових антагонізмів і дискримінації на етнічному ж ґрунті [62, с. 49]. (Як відомо внаслідок цієї політики постраждала і Західна Україна: операція «Вісла», проведена у 1947 р. була нічим іншим, як саме такою етнічною чисткою).

Якщо додати до цього «відсоткові домовленості» стосовно зон впливу на Східну Європу між У. Черчилем та Й. Сталіним, принципову згоду західних лідерів на поділ Європи на зони впливу з СРСР (яку Сталін використав для насадження у Східній Європі комуністичних режимів), які західними авторами оцінюються як «східно-західні» територіально-державні ігрища найцинічнішого та махінаційного стибу», пов'язані з прагненням «до повного знесення Німеччини шляхом її розчленування та послідовної деіндустріалізації» [58, с. 313], та «закривання очей» на окупацію всіх країн Східної Європи, окрім Югославії, Радянським Союзом, стає зрозумілою поява в історичній пам'яті народів цих держав поняття-символу – «Ялтинська зрада» [63, с. 25].

Проведений аналіз свідчить, що саме перед Першою світовою війною закладались фундаментальні засади того світопорядку, який після породжених ним же двох катастроф світових війн, Холодної війни і розпаду СРСР, нарешті остаточно утвердився на планеті в останні десятиліття ХХ ст., спричиняючи появу найбільших загроз для подальшого існування людства. До речі формування ельцинсько-путінської Росії (як і компрадорських режимів на так званому пострадянському просторі) також не могло відбутись без перемоги цього неоліберального паразитичного фінансизму, який до того ж намагається видавати себе за найбільш прогресивну модель існування людства у безкризовому режимі [64].

При цьому глобалістський неоліберальний проект оголошує відмирання нації, що цілком співзвучно з комуністичною ідеєю відмирання держави, що насправді призведе до втрати уніфікованим космополітичним людством креативності, нерозривно пов'язаної з етнонаціональним розмаїттям [65].

У цілому ж доводиться констатувати, що система міжнародного паразитичного фінансового імперіалізму, яка протягом практично двох сторіч породжувала і продовжує породжувати все наростаючі за масштабами глобальні економічні кризи, продовжує зберігати провідні позиції у сучасній глобалізованій економіці. У вже згадуваній фундаментальній праці «Витоки тоталітаризму» Х. Арендт зазначала, що дом Ротшильдів у ХІХ ст. зайнявши космополітичну позицію збереження «балансу сил», у тому числі шляхом фінансування міждержавних воєнних конфліктів у континентальній Європі, фактично підтримував монархічні імперії проти молодих республіканських національних держав, гальмуючи в них зростання повноцінного середнього класу. Причина полягала в тому, що Ротшильди «надавали явну перевагу монархічним урядам перед республіканськими ... тому, що республіки, як вони справедливо підозрювали, більшою мірою спирались на волю народу, якому вони інстинктивно не довіряли» [31, с. 59]. Тому вони не сприяли розвитку середнього класу, позаяк «не брали участі в його капіталістичному розвитку. Вони мало були представлені у промисловому підприємстві, а коли на останніх стадіях своєї історії в Європі стали великими працедавцями, то наймали службовців, а не робітників (сьогодні це так звані креакли або офісні представники «четвертого» невиробничого сектору – О.Ш.)» [31, с. 47].

Саме тому на думку дослідниці у ХІХ столітті клан Ротшильдів, який в той час захопив монополію у міждержавному лихварстві, по суті виступав як реакційна сила (зокрема, головний скарбник створеного Росією проти європейських національних революцій Священного Союзу, що по суті став символом військово-фінансового імперіалізму, що народжувався). «Фінансова діяльність дому Ротшильдів, нагромаджені ними величезні багатства, і ще більшою мірою те, що вони з початку ХІХ ст. стали мало не символом, досить добре відомі. Вони увійшли до великого бізнесу в останні роки наполеонівських воєн, коли протягом 1811-1816 рр. через них проходила

майже половина англійських субсидій континентальним державам. Коли після поразки Наполеона вся континентальна Європа потребувала великих урядових позик для реорганізації державних механізмів і створення фінансових структур за зразком Англійського банку, Ротшильди посіли майже монопольне становище в оборудках з державними позиками. Це тривало протягом трьох поколінь, і за цей період вони змогли подолати як єврейських, так і неєврейських конкурентів у цій сфері. «Дім Ротшильдів став, – як висловився Капелфіг, – головним скарбником Священного Союзу» [31, с. 59]. (Причому єврейський капітал зберігав свій вплив на міжнародні події навіть під час підписання Версальських угод [31, с. 55]).

І в цьому плані символічно і, водночас, трагічно, що все той же клан Ротшильдів, і сьогодні, на тлі нескінченних розмов про небачений стрибок людства до «революції 4.0» і «п'ятого технологічного укладу», багато в чому продовжує проводити фактично вже постнеоколоніальну стратегію електронно-фінансового закабалення цілих країн і регіонів, за якого транснаціональна фінансова група, маючи можливість скуповувати суверенний борг начебто незалежних країн, отримує можливість активно втручатись у їх внутрішню і зовнішню політику.

Тому аж ніяк не сприяє оптимізму стосовно перспектив відродження України інформація про те, що саме в ротшильдівському сліпому трасті знаходились активи П. Порошенка, а також те, що після першого туру президентських перегонів кандидати на президентську посаду в нашій державі В. Зеленський та П. Порошенко чомусь відправились, за словами журналістів, «на оглядини» саме до колишнього працівника банку Ротшильдів французького президента Е. Макрона, який, судячи з виступів «жовтих жилетів» дуже м'яко кажучи, не користується довірою своїх співвітчизників [66].

Нарешті, не може не викликати тривогу той факт, що фінансові компанії саме Ротшильдів стали володарем значної частини викупленого реструктурованого боргу України протягом наступних 20 років, що дозволить їм не тільки отримувати доходи, пов'язані з обслуговуванням боргових зобов'язань нашої держави взятих свого часу відверто антинаціональними силами, що фактично узурпували владу, а й претендувати на привласнення чи не останнього стратегічного активу – української землі, вимога приватизації якої (незважаючи на перебування України у стані війни) за дивним збігом обставин є однією з традиційних вимог надання нам кредитів з боку МВФ [67]).

Отже, виходячи з проведеного аналізу важливо зазначити, що розуміння антитоталітарної природи модерного націотворення важливе ще й тому, що без його відродження в принципі неможливим є не тільки створення справжньої української незалежної держави, а й подолання кризових явищ на загальноєвропейському і навіть світовому рівнях. Що ж до тез про відповідальність націоналізму за соціальні катастрофи Нового і Новітнього часу, то вони грішать відвертою ідеологічною упередженістю і, головне, не

дають можливості знайти ефективні шляхи подолання стрімко наростаючої чергової глобальної кризи, яка внаслідок формування гігантського знеособленого космополітичного неототалітаризму, елементи якого виразно проглядають, наприклад, у проекті так званого соціального кредиту, що уже реалізується в Китаї, неминуче приведе людство до самознищення.

Альтернативою подібному сценарію може бути лише глобальне переформатування світу на засадах реального національного відродження, в тому числі економічно розвинених країн, які у не далекому за всесвітньо-історичними мірками, минулому стали творцями сучасної моделі нації-держави. Ці зміни стадіально-цивілізаційного масштабу, позитивна тенденція до яких сьогодні нарешті починає проглядати, неминуче відбуватимуться на засадах боротьби з фінансово-паразитичним імперіалізмом, що, як показує Новітня історія, насправді є вкрай руйнівним не тільки для світової периферії, а й для світосистемного ядра, що неухильно втрачає свою креативність. Отже, будемо сподіватись, що сценарію, який уже призвів до двох світових воєн, спільними зусиллями відроджуваних націй вдасться запобігти.

Список використаних джерел та літератури

1. Бялог Ю. Германия: от политики Бисмарка к колониальной политике. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://invirostov.livejournal.com/163725.html>
2. Самсонов О. Германия на пути к Первой мировой войне. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://topwar.ru/8533-germaniya-na-puti-k-pervoy-mirovoy-voynе.html>
3. Шимов Я. Австро-Венгерская империя. – М.: Эксмо, 2003. – 608 с.
4. Кагарлицкий Б.Ю. От империй – к империализму. Государство и возникновение буржуазной цивилизации. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 680 с.
5. Галин В.В. Политэкономия войны. Как Америка стала мировым лидером. – М.: Алгоритм, 2012. – 400 с.
6. Галин В.В. Политэкономия войны. Торжество либерализма. 1919-1939. – М.: Алгоритм, 2007. – 416 с.
7. Люксембург Р. О социализме и русской революции. Избранные статьи, речи, письма. – М.: Политиздат, 1991. – 399 с.
8. Англия в конце XIX в. Отставание от основных конкурентов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism-london.ru/spavochnik-po-velikobritanii/istoricheskoe-stanovlenie-velikobritanii/626-angliya-v-konce-xix-v-otstavanie-ot-osnovnyh-konkurentov.html>
9. Федотов Г. Учение об империализме в одноименной книге Д.А. Гобсона. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://ruskline.ru/analitika/2014/10/21/uchenie_ob_imperializme_v_odnoimennoj_knige_da_gobsona/
10. Англия накануне первой мировой войны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism-london.ru/spavochnik-po-velikobritanii/istoricheskoe-stanovlenie-velikobritanii/637-angliya-nakanune-pervoy-mirovoy-voyny.html>
11. Экономическое развитие ведущих капиталистических стран с 70-х гг. XIX в. и до Первой мировой войны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/golub/04.php
12. Шморгун О. Універсальні характеристики неокорпоративізму в цивілізаційному вимірі // Людина. Розум. Історія: за матеріалами філософських читань пам'яті І. В. Бойченка. – 36. наук. праць «Філософські діалоги'2011». – К., 2011. – С. 222-237.
13. Тойнби А.Дж. Пережитое. Мои встречи. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 672 с.

14. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация: В 2 кн. Кн. 1. – М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 665 с.
15. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация: В 2 кн. Кн. 2. – М.: АСТ, СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 572 с.
16. Шморгун О. Солідаристсько-корпоративна парадигма антикризового розвитку України // Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. К.: Інститут європейських досліджень НАН України, 2010. – С. 389-403.
17. Шморгун О. Цивілізаційна сутність епохи бонапартизму та історичний шанс альтернативного розвитку Російської імперії // Вітчизняна війна 1812 року в контексті поступу всесвітньої історії. – К.: Фенікс, 2013. – С. 207-235.
18. Полань К. Великая трансформация. Политические и экономические истоки нашего времени. – СПб.: Алейтея, 2002. – 320 с.
19. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: МП «Юніверс», 2000. – 688 с.
20. Хобсбаум Э. Век империи. 1875-1914. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 512 с.
21. Гильфердинг Ф. Капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма. – М.: Государственное издательство, 1924. – 480 с.
22. Льїн В.В. Фінансова цивілізація. – К.: Книга, 2007. – 528 с.
23. Парето В. Компендиум по общей социологии. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. – 511 с.
24. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 368 с.
25. Кори Л. Морганы. Династия крупнейших олигархов. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2012. – 477 с.
26. Шморгун О. Світова фінансова криза в цивілізаційному вимірі // Філософська думка. – 2009. – №2. – С. 56-72.
27. Хобсбаум Э. Век капитала. 1848-1875. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 480 с.
28. Бураков Ю.В., Питльована Л.Ю. Нариси історії Англії нового часу. – Львів: Центр Європи, 2003. – 128 с.
29. Сорель Ж. Социальные очерки современной экономики: Дегенерация капитализма и дегенерация социализма. – М.: КРАСАНД, 2011. – 376 с.
30. Экономическая история капиталистических стран. – М.: Издат. Московск. ун-та, 1986. – 360 с.
31. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К.: Дух і Літера, 2005. – 584 с.
32. Гобсон Дж. Империализм. – М.: Книжн. дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 288 с.
33. Кузнецов О. Англосаксонська модель глобального капіталізму. – К.: Освіта України, 2010. – 494 с.
34. Кропоткин П. А. Хлеб и воля. Современная наука и анархия. – М.: Правда, 1990. – 638 с.
35. Катасонов В. Центробанки на службе «хозяев денег». Кн. 1.: Центробанки история и современность. – М.: Библиотека РЭО им. С. Ф. Шарапова, 2018. – 304 с.
36. Бухарин Н.И. Проблемы теории и практики социализма. – М.: Политиздат, 1989. – 512 с.
37. История СССР. XIX – начало XX в. – М.: Выс. шк., 1987. – 542 с.
38. Покровский М.Н. Империалистическая война. – М.: Изд-во Коммунистич. Академии, 1931. – 340 с.
39. Кагарлицкий Б. Периферийная империя: Россия и миросистема. – М.: Ультра. Культура, 2004. – 528 с.
40. Колпакиди А., Потапов Г. Николай святой или кровавый? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lovelead.ec/read_book.php?id=65334&p=2
41. Гарновский К. Социально-экономическая история России. Начало XX в. Советская историография середины 50-х – начала 60-х годов. – М.: Наука, 1990. – 292 с.
42. Ерохина О. Германский капитал в российской экономике в конце XIX – начале XX века // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009.12(150). – История. Вып. 31. – С. 36-41.

43. Цареградская Ю. Государственный долг в дореволюционной России: историко-правовые аспекты становления и развития // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – №7 (56) июль. – С.65-70.
44. Бовыкин В.И. Французские банки в России. Конец XIX – начало XX в. – М.: РОССПЕН, 1999. – 256 с.
45. Сироткин В. Вехи отечественной истории. Очерки и публицистика. – М.: Междунар. отношения, 1991. – 272 с.
46. Антонов М. Капитализму в России не бывать! – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 672 с.
47. Чунтулов В.Т. и др. Экономическая история СССР: Учеб. для экон. вузов. – М.: Высш. шк., 1987. – 368 с.
48. Россия во внешнеэкономических отношениях: уроки истории и современность: материалы к конференции. – М.: Российская академия наук, Ин-т науч. информации по общественным наукам, 1993. – 228 с.
49. Маевский И. К вопросу о зависимости России в период Первой мировой войны. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://scepsis.net/library/id_644.html
50. Хальгартен Х. Империализм до 1914 года. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 695 с.
51. Галин В. Капитал Российской империи. Практика политической экономии. – М.: ООО «Издательство Алгоритм», 2015. – 352 с.
52. Мартыянов А. России: как мы веками были страной-должником. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.odnako.org/blogs/kreditnaya-istoriya-rossii-kak-mi-vekami-bili-stranoy-dolzhnikom/>
53. Шморгун О. Демографічна катастрофа як чинник глобальної воєнної загрози. Частина 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kontrast.org.ua/news/2591.html>
54. Упрямецев С. Финансовая Антанта: первые военные займы русского правительства на англо-французском денежном рынке (1914 год). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ist-konkurs.ru/raboty/2014/1530-finansovaya-antanta-pervye-voennye-zajmy-russkogo-pravitelstva-na-anglo-frantsuzskom-denezhnom-rynke-1914-god>
55. Финансовый крах Российской Империи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://arctus.livejournal.com/101381.html>
56. Славич Б. Історія Балкан. ХХ століття. – К.: Свенас, 2004. – 600 с.
57. Шморгун О. Суспільно-політичний дискурс міжнародних проблем Європейського континенту // Україна в Європі: контекст міжнародних відносин. – К.: Фенікс, 2011. – С. 77-99.
58. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика. – К.: Дух і Літера, 2011. – 464 с.
59. Шморгун О. Місцеве самоврядування як основа європейської моделі громадянського суспільства // Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи. Збірник наукових праць. – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії», 2012. – С. 165-191.
60. Ротшильд Дж. Східно-центральна Європа між двома світовими війнами – К.: Мегатайп, 2001. – 496 с.
61. Лозунько С. «Уродливое детище Версаля», из-за которого произошла Вторая мировая война. – К.: «2000»: «Довіра», 2011. – 431 с.
62. Национальная политика в странах формирующегося советского блока 1944-1948. – М.: Наука, 2004. – 551 с.
63. Європа та її болісні минувшини. – К.: Ніка-Центр, 2009. – 272 с.
64. Шморгун О. Всесвітньо-історичні тренди розвитку людства: порятунок чи катастрофа?! Проблеми всесвітньої історії. 2018, №2 (1). – С. 17-37.
65. Шморгун О. Модерні етнонаціональні процеси: потенціал антикризового розвитку України // Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. – №2. – 2016. – С. 30-49.

66. Брыль Р. Ошибка Ротшильда. Почему популизм Макрона может похоронить ЕС. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/economics/oshibka-rotshilda-rochemu-populizm-makrona-mozhet-pohoronit-28082017220000>
67. Тимофеев В. Украинский бизнес властителей мира: зачем Гройсман встречается с бароном Ротшильдом. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://kp.ua/politics/580231-ukraynskiy-biznes-vlastytelei-myra-zachem-hroisman-vstrechaetsia-s-baronom-rotshyldom>

Шморгун А.А. Первая мировая война: причины и следствия (всемирно-исторический контекст).

В статье проанализированы особенности изменений социально-экономического лидерства в конце XIX столетия. Показано, что отставание Великобритании от своих конкурентов на внешних рынках связано с переходом на экстенсивный алгоритм существования наибольшей империи мира, которая стала родиной промышленного переворота, её переориентацией на финансово-ростовицкие механизмы получения сверхприбылей, что является показателем начала стадильно-цивилизационного упадка классической буржуазной формации. Показано, что Германия, которую в наше время многие историки продолжают считать главным виновником Первой мировой войны, в этот период получает конкурентные преимущества в первую очередь за счёт форсирования инновационной составляющей своего развития, обусловленного избранием принципиально другой, относительно англо-саксонской, модели общественного устройства посткапиталистического типа. Важно, что именно базирясь на подобных основах нового общественного строя уже в XX столетии ряд развитых стран Востока и Запада реализовали экономическое чудо.

Доказано, что истоки антагонизма между наиболее мощными геополитическими игроками, которые привели к Великой войне, обусловлены не сколько так называемым колониальным переделом мира, столько столкновением двоих несовместимых стратегий дальнейшего существования человечества. Причём, обречённость Российской империи при таком подходе, была связана именно с тем, что в очередной раз потеряв исторический шанс собственной модернизации, она в мировом военном конфликте, который был неизбежным, по причине доминирования в стране компрадорски ориентированного «праздного класса» (Т. Веблен), избрала статус сателлита Великобритании и Франции, которые в то время были основным форпостом именно загнивающего монопольно-финансового и захватнического империализма качественно нового глобального типа, что, в конце концов, стало главной причиной обеих мировых, а потом Холодной и нынешней «гибридной», войн (нынешний путинский режим является производным от современной глобальной «мирсистемы» уже постмодерного неокOLONиализма).

Также опровергнута гипотеза о том, что причиной Первой и Второй мировых войн был исключительно агрессивный национализм, который на самом деле в форме нацизма став лишь неконструктивной реакцией на глобально-ростовицкий паразитизм, который привёл к Первой мировой войне и «коммунистическому эксперименту», будучи порождением гражданской войны, обусловленной катастрофой военной бойни невиданных масштабов 1914-1918 годов.

Ключевые слова: *стадильно-цивилизационный подход, финансовый империализм, геополитика, национальное самоопределение, неокOLONиализм.*

Shmorgun O. First World War: Origins and Consequences (World-Historical Context).

The article analyzes the peculiarities of changing socio-economic leadership at the end of the nineteenth century. It is shown that Britain's lag behind its rivals in foreign markets is associated with the transition to an extensive algorithm for the existence of the largest empire in the world, the homeland of the industrial revolution, its reorientation to financially usurious mechanisms for obtaining super-profits, an indicator of the beginning of the stadial-civilizational decline of the

classical bourgeois formation. It is shown that Germany, which in our time continues to be considered the main culprit for World War I, during this period, receives competitive advantages, first of all, by forcing an innovative component of its development, due to the election of a fundamentally different, relative to the Anglo-Saxon, model of the postcapitalist type of social order. It is important that on the basis of similar principles of the new social system in the twentieth century, a number of developed countries of the East and West have made an economic miracle.

It has been proved that the sources of antagonism between the most powerful geopolitical players that led to the Great War are due not so much to the so-called colonial redistribution of the world, but to the collision of two incompatible strategies for the further existence of mankind. Moreover, the doom of the Russian Empire for such an approach was related precisely to the fact that once again lost the historical chance of its own modernization, it was in the world military conflict that was inevitable, because of the domination in the state of a compradoriously oriented "lazy class" (T. Veblen), elected the status of a satellite of the United Kingdom and France, which at that time was the main outpost of the rotting monopoly financial and invading imperialism of a qualitatively new global type, which eventually became the main cause of both worlds wars, and then the cold and present "hybrid" wars (the current Putin regime is derived from the modern global "postmodern system" of postmodern neo-colonialism).

The hypothesis that the cause of the First and Second World Wars was the only aggressive nationalism is refuted, which in fact, in the form of Nazism became a non-constructive reaction to the globally-permissive parasitism that caused the First World War and the "communist experiment", generated by the civil war caused by the catastrophe of the unprecedented in terms of the scale of the war of 1914-1918.

Keywords: *stadial-civilization approach, financial imperialism, geopolitics, national self-determination, neocolonialism.*